

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/303332470>

För det allmänna bästa. Ett kungligt sällskap mellan stat och marknad under 250 år (Pro The Public Good. A royal society between state and market during 250 years)

Book · May 2016

CITATIONS

2

READS

181

11 authors, including:

[Erik Amnå](#)

Örebro University

78 PUBLICATIONS 2,370 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

[Torbjörn Einarsson](#)

Stockholm School of Economics

26 PUBLICATIONS 282 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

[Stefan Einarsson](#)

Stockholm School of Economics

28 PUBLICATIONS 162 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

[Martin Gustavsson](#)

Stockholm University

16 PUBLICATIONS 22 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Slutna rum för nygamla dygder. Ett sällskapsliv på uppmarsch

FILIP WIJKSTRÖM

Inflygning

Det svenska samhällskontraktet omförhandlas sedan ett par decennier tillbaka och det civila samhällets organisationsliv omgestaltas i processen. Samtidigt är just det civila samhället och dess idéburna och idébärande organisationer troligen de allra viktigaste aktörerna i den nu pågående omförhandlingen. Omförhandlingen handlar i stora stycken om hur nya sätt att tillsammans tänka, göra och vara samhälle bärs in, bearbetas och bemöts i såväl politisk debatt som organisatorisk praktik. Dessa influenser ges och får gestalt i mötet med det tidigare tankegodset och sätten att vara samhälle. I detta kapitel fokuserar jag på det faktum att en uppsättning nygamla influenser med bäring på hur idéburen verksamhet kan eller bör organiseras ser dagens ljus. Det är influenser som jag menar i många fall bäst förstås i ljuset av de idag livaktiga idéströmmarna runt två (åter)upptäckta begrepp: *flantropi* och *frivillighet*.

Begreppen – och de fenomen de understödjer – har

under decennierna runt millennieskiftet successivt återfått fotfästet i såväl samhällsdebatten som organisationernas inre liv. De utgör viktiga komponenter i ett framväxande nytt paradigm som i många fall erbjuder alternativa former för människor att vara aktiva som medborgare. Samtidigt handlar det för många aktörer i det civila samhället om nya sätt att ta hand om och kanalisera människors intressen och engagemang. Dessa vägar för att organisera och ge riktning åt den energi och de resurser som fungerar som en motor i det civila samhället är alternativa eller nya främst i den meningen att de inte självklart inryms i den folkrörelsetradition som dominerade 1900-talet. Idéströmmarnas och begreppens förnyade aktualitet pekar, menar jag, på en pågående omgestaltning – en omförhandling – av själva kärnan i föreställningen om vad det svenska civila samhället är (eller bör vara) och vad dess organisationer gör (eller bör göra). Utvecklingen har också bäring på utformningen av och innehållet i medborgarskapet.

I vissa fall är de idémässiga (svenska) historiska rötterna tydliga. Inte minst gäller detta äldre organisationer som fortfarande har någon form av levande förankring i tidigare epoker, med rötter som löper tillbaka i den rika svenska civilsamhällesmyllan. Oftast bär dock många av de nya influenserna på tydliga – och aktuella – anglosaxiska förtecken. Detta ursprung blir särskilt tydligt i den pågående projiceringen in i det svenska sammanhanget av ett antal nyckelbegrepp ur den brittiska eller nordamerikanska diskursen. Koncepten flyter sedan ett tag tillbaka omkring i ett slags transnationellt idérum och tar nu också allt tydligare plats i det svenska civilsamhällets ordlista.¹ Rent konkret handlar det om begrepp och fenomen som sedan länge har stått centrala i den anglosaxiska civilsamhällesregimen – som *voluntary*, *nonprofit*, *charity*, *philanthropy*, *donors* eller *volunteers* – och hur dessa fördes med mening i det svenska sammanhanget.²

Jag menar att processerna bör förstås som en form av parallella, överlappande och pågående organisatoriska och samhälleliga översättningar, där globala idéströmmar får eller ges en delvis ny innebörd i mötet med det lokala (det svenska).³ I dessa processer är den organisatoriska dimensionen i det pågående översättningsarbetet helt central. De organisatoriska förutsättningarna för respektive de organisatoriska konsekvenserna av mötet mellan det transnationella tankegodset och det lokala sammanhanget har en formativ betydelse vars effekter sträcker sig långt utanför organisationernas inre liv.

Såväl den svenska samhällsdebatten som den lokala organisationspraktiken utvecklas och berikas av ett

kringresande tankegods. Detta påverkar hur vi *ramar in och förstår* det civila samhället och dess roll i samhället, och (om)formar förutsättningarna för hur vi *organiserar och bedriver* idéburen verksamhet. Som ett resultat av utvecklingen tycks exempelvis konturerna av det nya svenska civilsamhället och dess sakta framväxande organisationsliv alltmer påminna om situationen i andra europeiska länder. Samtidigt kan vi förstås också identifiera betydande drag av kontinuitet i det *civic-scape* som omger och ramar in det svenska civilsamhället och dess organisationer.⁴

Det är inom ramen för denna korta inflygning som jag i detta kapitel tar mig an två frågor. Den första handlar om hur individens intressen och engagemang gestaltas och ges utrymme i det civila samhället och om hur den energi och de resurser som individen bär med sig kommer till användning i olika former av organisering. Den andra frågan är mer spekulativ och handlar om hur den pågående transformationen av civilsamhällets organisationsliv också spelar roll för medborgarskapets utformning.

Min ambition är att i kapitlet skapa en brygga mellan dessa två frågeställningar med hjälp av den organisatoriska pusselbiten *sällskapet*. Låt mig därför börja genom ett tankemässigt kliv tillbaka i tiden, till perioden före såväl folkrörelser som välfärdsstat. Detta är också mitt sätt att i kapitlet ansluta till bokens övergripande sammanhang vilket är det Kungliga Sällskapet Pro Patria och dess 250-åriga historia.⁵

Sällskapets sammanhang

De idéburna organisationer som existerade under 1800-talet – före det senare så dominanta folkrörelse- och välfärdsstatskontrakt som växte fram under 1900-talet och som jag återkommer till senare i kapitlet – gjorde det som delar i ett hierarkiskt privilegiesamhälle. Det var ett ståndssamhälle som i stor utsträckning vilade på patriarkala och tydligt elitistiska grundföreställningar och i sin organisering dessutom hade förebilder från 1700-talet eller ännu tidigare, ofta i form av sällskap.⁶

Den tidens organisationsliv – 1800-talets civilsamhälle – dominerades av välgörande föreningar och associationer, diakonisällskap och stadsmissioner. Här återfinns en rik flora av sparbanker, filantropiska sällskap och välgörenhetsinrättningar, diverse gillen och hushållningssällskap. Ett omfattande ordensliv och andra former av mer sociala eller skråliknande sammanslutningar blommar och trängs i detta ”sprängfulla tomrum”, för att tala med Torkel Jansson.⁷ Ett myller av av fonder och stiftelser har också bildats för att främja en uppsjö av ändamål.⁸

Lars Trägårdh skriver om detta myller:

Det var en stundtals förvirrande mångfald av organisationer och föreningar som utgjorde dåtidens borgerliga samhälle. Här fanns utrymme för aktiebolag och arbetarföreningar, religiös väckelse och skarpskytteföreningar, sjukförsäkringar och producentkooperativ, bildningscirklar och

fruntimmerssällskap, de nödlidandes vänner och reformvännernas sällskap och mycket annat. Det var långt senare som vad man nu ser som de klassiska folkrörelserna helt kom att dominera synen på vad som omfattar det vi idag kallar det svenska civilsamhället.⁹

Social slutenhet

Ett karaktärsdrag som tycks känneteckna dessa former för organisering är just deras *sociala slutenhet*, som alltså innebär att det är frågan om relativt små grupper som sluter sig samman för att umgås eller åstadkomma något.¹⁰ De människor som sluter sig samman i sällskapen rekryteras dessutom ur en relativt homogen och välbärgad borgerlighet. Så här låter det till exempel när Petra Söderlund¹¹ på temat «Hundra år av vitterhet» föreläser om *Svenska Vitterhetssamfundets* verksamhet och organisation vid samfundets styrelsemöte i maj 2006 (där hon för övrigt konstaterar att väldigt få medlemmar är kvinnor och ”inte heller i den första medlemsförteckningen funnit någon som kunde placeras i en kategori benämnd arbetare”):

Och av dessa 72 ständiga medlemmar var 24 grosshandlare bosatta i Göteborg. Ytterligare 32 ständiga medlemmar bodde i Göteborg (bl.a. några skeppsredare och direktörer) och resten av de ständiga medlemmarna var utspridda över landet, från fil. dr och disponenten Hjalmar [Hjalmar]

Lundbohm i Kiruna till greve Carl Trolle Bonde [Trolle-Bonde] på Trolleholm i Skåne. Och en ständigt medlem fanns i Paris; direktör Hjalmar Lundberg.¹²

Ett spektakulärt specialfall av slutenheten är förstås de hemliga sällskap eller ordnar som ofta kittlar vår fantasi i empiriskt mer eller mindre väl underbyggda betraktelser i skönlitteratur, film och journalistik. Forskningsläget är minst sagt klen, ¹³ men berättelserna handlar ofta om frimurarnas organisering och verksamheter (som för övrigt återkommer i flera av den här volymens bidrag)¹⁴ eller om hemliga grupperingar inom katolska kyrkan med mycket makt och inflytande.¹⁵ Genren hemliga sällskap tar ofta avstamp i någon form av konspirationsteori och spänner över ett brett register omfattande utstuderade ritualer med ockulta förtecken, maktspel på hög politisk nivå, religiösa nätverk av äldre män med hemligheter och inte sällan en nervpirrande koppling till ljusskygga kriminella organisationer, stora pengar och ond bråd död. Ofta figurerar det hemliga sällskapet som narrativ ram för berättelser om organiserade och regisserade höghöjds möten mellan storföretag och mäktiga politiker, där exempelvis Bilderberg-gruppen tycks ha haft något av en särställning även om den hemliga dimensionen av just deras verksamhet tycks ha tunnats ut över tid.¹⁶ Hemliga ordenssällskap utgör troligen vare sig under 1800-talet eller 1900-talet någon stor del av den omfattande flora av sällskap som var verk samma då, även om företeelsen förstås kan ha fyllt viktiga funktioner för organisationernas överlevnad

och verksamhet under tidigare perioder. Med fenomenet sätter vi dock tydligt fingret på slutenhetskriteriet som är centralt för sällsкаpsformen.

Innovation och nytänkande

För det andra tycks sällskapens verksamhet – åtminstone i ett inledningsskede – i flera fall ha handlat om att åstadkomma något *innovativt eller nytt*. Det nya eller innovativa kan till exempel ha handlat om att inrätta någon form av institution för att leverera välfärdstjänster som inte tillhandahölls av någon annan. Detta är tydligt när det till exempel gäller just Pro Patria och de olika turerna kring sällskapets barnbörds hus som beskrivs väl i Roger Qvarsells kapitel i denna bok. Men det kan också ha handlat om att bidra med tankar och idéer som inte låg inom ramen för det etablerade samhället, vilket till exempel verkar ha gällt för den verksamhet som utvecklas av och inom en organisation som den Lorénska stiftelsen såsom den initierat beskrivs av Per Wisselgren¹⁷ och som jag också återkommer till. Slutligen verkar sällskapen inte primärt ha syftat till att berika den egna gruppen ekonomiskt, även om den sociala nyttan för gruppen i vissa fall tycks vara betydelsefull, utan det tycks snarare istället ha handlat om en form som möjliggör betydande resurstillskott från den krets av personer som står organisationen nära.

Detta med sällskap är inget unikt för Sverige, utan påminner tvärtom om situationen under samma pe-

riod på många andra håll i Europa. Till exempel finns en mycket rik och omfattande brittisk sällskapsflora (*clubs and societies*) med rötter så långt tillbaka som till 1500-talet.¹⁸ Finland tycks också ha ett sällskapsväsende som uppvisar liknande idéer och historiska mönster för sin organisering.¹⁹ ²⁰ Parallellen är i det fallet tydlig till Sverige, vilket Jani Marjanen visar på i sitt bidrag för denna volym, även om Torkel Jansson menar att det också fanns tydliga skillnader i graden av öppenhet för olika former av medborgarliga initiativ mellan de nordiska länderna under första halvan av 1800-talet.²¹

Generellt gäller att organisationerna under den här perioden ofta samlade grupper av redan starka medborgare och inte sällan producerade välfärd eller upprätthöll ett slags arenor eller frizoner vid sidan av existerande offentliga lösningar. I en del fall tar sällskapen på sig rollen som alternativa kunskapsproducenter med ambitionen att främja läsande eller stödja framtagandet och spridningen av ny eller annorlunda kunskap.²² Många andra sällskap, exempelvis i det omfattande ordensväsendet, tycks ha haft rent «sällskapliga» funktioner som handlade om att utgöra eller upprätthålla sociala arenor för den egna gruppen. Åter andra sammanslutningar tycks ha strävat efter att lösa eller åtminstone belysa olika former av sociala problem. Detta var sociala problem eller samhällsliga utmaningar som vid denna tidpunkt ofta kom att rubriceras som *frågor* av olika slag – som »arbetarfrågan», »kvinnofrågan» eller »den sociala frågan». Personer ur bättre bemedlade skikt i samhället slöt sig av olika skäl samman och satte av resurser för att kunna

bygga upp och bedriva olika former av verksamheter. Inte minst tycks borgerlighetens kvinnor ha haft centrala funktioner i många av dessa sammanhang.²³

I det nya svenska associationsväsende som växer fram under 1800-talet vurmar man tydligt för medborgarnas egen organisering. I flera fall tycks man ändå ha strävat efter att upprätthålla någon form av positiv relation till kungahuset eller hovet i sin organisering. Magdalena Hillström sätter i sin avhandling om Nordiska museet fingret på bland annat just detta fenomen då hon pekar på den organisatoriska och ansvarsmässiga oklarhet som uppstår för det civila samhället i övergången mellan 1800-talets och 1900-talets samhällssystem. Hon skriver:

Vad för slags variant av civilsamhälleligt ansvar som Samfundet för Nordiska museet representerade blev därför oklart. Då kungen ställde upp som samfundets skyddsherre kombinerades den fria och frivilliga associationsbildningen med officiell och nationell sanktion, en kombination som var karaktäristisk för omvandlingssamhället.²⁴

Denna speciella form av konstitutionell rörlighet tycks ha varit för handen även tidigare under 1800-talet. Till exempel noterar Torkel Jansson att när Svenska nykterhetssällskapet hade sina sammanträden så hölls dessa inte sällan på Stockholms slott. Sällskapet instiftades 1837 och självaste Karl XIV Johan var ofta med när man sammanträdde, vilket bidrog till att upprätta och vidmakthålla den samhällsliga frisfär som Jansson menar sig kunna skönja redan vid denna tid:

Låt vara att majestätet normalt uppehöll sig i ett angränsande rum under själva mötesförhandlingarna, för han förstod ju inget, eller föga, av vad som sades. Men poängen var att han, den högste representanten för statsmakten, hade tagit säte i medborgerligheten, att kung och folk, stat och samhälle hade börjat mötas på mitten i en dialog som sällan till förne och inte runt om i vår del av Europa i samtiden.²⁵

Balansen mellan "sällskaplighet", slutenhet och social innovation

Inte sällan var syftet med sällskapens verksamheter att förändra eller åtminstone lindra situationen för sämre lottade människor i samhället. Sällskapen gav sig alltså på privat väg – och med privata resurser – i kast med de många "frågor" som pockade på uppmärksamhet i dåtidens samhälle, för att arbeta fram och föreslå lösningar. Vissa sällskap finansierade studier, delade ut stipendier och anordnade föreläsningar. Andra gav sig mer handgripligt in för att lösa vad man uppfattade som lokala problem, inte sällan genom att uppföra och finansiera någon form av institution eller annan inrättning.

Balansen mellan slutenheten, det sociala och den innovativa dimensionen varierade förstås mellan organisationerna. Vissa tycks mer entydigt ha varit sociala sammanhang där medlemmar ur de mer välbärgade grupperna i samhället skulle kunna umgås inom

den egna gruppen, medan andra mer lutade åt det socialt innovativa eller filantropiskt nytänkande hållet som grund för sin organisering och verksamhet. Så här låter det till exempel i kapitlet om ordenssällskap och klubbar i den omfattande bok om Stockholm från 1882 som Claes Lundin och August Strindberg har skrivit och redigerat:²⁶

Om *Utile Dulci* stod med ena foten på det vittra området och med den andra inom öfriga ordenssällskaps hemlighetsfulla ceremonisamqväm, så funnos i Stockholm redan i medlet av 1700-talet åtskilliga samfund som egnade sig endast åt ett med mystiska ceremonier utstyrdt sällskapslif, möjligtvis också åt dermed förenade välgörenhetsverk.²⁷

Den mest betydande av dessa sällskapsordnar var enligt författarna Timmermansorden "hvilken väl mest liknande Frimurareorden och i Stockholm infördes året efter att Ecklef stiftat Stora Svenska Landtlogen".²⁸ I följande citat ser vi ett exempel på den typ av filantropiska projekt som dessa sällskapsordnar ägnade sig åt:

Den 1 November 1796, inrättade Timmermansorden ett hospital »till betygande af ordens undersåtliga glädje däröfver, att Gustaf IV Adolf på denna dag fylde dess myndiga år och emottog Sina Fäders Konungatron«.²⁹

*Tre nedslag: DBW,
den Lorénska stiftelsen samt FVO*

Balansen inom sällskapet kan också tänkas skifta över tid och de tre olika dimensionerna – slutenheten, det sociala umgänget respektive den innovativa ambitionen – kan fogas ihop på nya sätt. Detta tycks ha varit fallet med till exempel sällskapet De Badande Wännerna (DBW) i Visby som efter nästan ett sekel av filantropiska insatser för fattiga och utsatta människor först bestämmer sig för att inrätta en botanisk trädgård – vilket i sig får betraktas som ett innovativt grepp – och i anslutning till denna sedan bygga en mötespaviljong. Det borgerskap ur vilket DBW hämtade sina ledamöter var, enligt den analys som Mikael Karlsson gör, ”vid denna tid angeläget att framstå som en egen samhällsgrupp med tydlig identitet” och för detta ”behövdes arenor att uppträda på”.³⁰

Till skillnad från alla föregående projekt motiverades paviljongens tillkomst överhuvudtaget inte utifrån några sociala nyttoaspekter. Enligt förslaget som handelsbokhållaren Engbom lade fram skulle den i stället uppföras i syfte att utgöra samlingsplats för medlemmarna under sommar-månaderna. Att det inte handlade om att uppföra en filantropisk inrättning bekräftades inte minst av att paviljongen skulle inhysa en restaurang som skulle sälja förfriskningar och starkdrycker.³¹

En preliminär hypotes är att normaltillståndet för sådana verksamheter och institutioner som har

initierats och drivits av ett sällskap som en form av filantropiskt nytänkande eller ett slags sociala innovationer på välfärdens område är att de över tid och i det svenska sammanhanget kom att fogas in i den framväxande välfärdsstaten. Verksamheterna blir i och med detta, om de överhuvudtaget överlever, del av och inlemmade i en mer reguljär (offentlig sektor) verksamhet i samhället. En möjlig utveckling i detta läge är att själva sällskapet i sin tur och åtminstone för en tid lutar över mer åt den ”sällskapliga” dimensionen, om det inte helt upphör att existera. En intressant frågeställning i detta sammanhang är huruvida en nytänkande eller innovativ ambition och kapacitet i ett tidigare skede av sällskapets liv kan plockas upp och så att säga ges nytt liv i ett senare skede och vilka förutsättningar som i så fall bör vara för handen.

En relativt kortlivad men på sitt sätt ändå betydelsefull organisation i kategorin slutna sällskap utgjordes av den Lorénska stiftelsen som inrättades och existerade under endast ett femtontal år strax före förra sekelskiftet. Stiftelsen bildades 1885 och genom att dela ut resestipendier, bekosta studier och arrangera föreläsningar ville man främja framväxten av de sociala vetenskaperna i Sverige med ambitionen ”att på vetenskaplig väg bidra till den sociala frågans lösning.”³² Ett omfattande bibliotek inrättades, man hade också en egen rapportserie och genom stiftelsen finansierades till exempel ett antal kartläggningar av svenska jordbruksarbetares sociala ställning.

Wisselgren placerar Lorénska stiftelsen i samma kategori av organisationer som den senare tillkomna organisationen CSA (Centralförbundet för Soci-

alt Arbete) och menar att båda organisationerna är del av samma idéströmningar som på andra håll i Europa ledde fram till organisationer som Verein für Socialpolitik (Tyskland) och Fabian Society (Storbritannien).³³ Verein für Socialpolitik bildades 1873 med ett syfte som enligt organisationens engelska hemsida beskrivs som att "lift, educate, and reconcile the lower classes on the basis of the existing order, so that they would fit into the organism in harmony and peace".³⁴ *Fabian Society* var i sin tur bland annat grundare till London School of Economics (1895) samt brittiska Labour Party (1900).³⁵ Nu för tiden hade denna typ av organisationer med stor sannolikhet beskrivits som tankesmedjor och de är, menar jag, alla exempel på hur den innovativa eller nytänkande ambitionen i sällskapsformen kan ta sig uttryck.

Föreningen för Vålgörenhetens Ordande (numera FVO) bildades 1889. Detta är ytterligare ett exempel på en organisation från samma tid som den Lorénska stiftelsen och organisationen CSA. Syftet var att förverkliga en effektivare fattigvård och initiativtagarna ansåg att vålgörenhetsorganisationerna behövde samordna verksamheterna sinsemellan.³⁶ Precis som det mycket äldre sällskapet Pro Patria (men till skillnad från Lorénska stiftelsen) har den också överlevt den tid i vilken man tillkom. Verksamheten vid FVO var ofta av det mer handgripliga slaget och under gång har organisationen dessutom sökt sig delvis nya uppdrag för att anpassa sig till senare versioner av samhället. Idag skriver FVO på sin hemsida att man "är en ideell förening som förmedlar bidrag till personer med låg inkomst" och att man hos dem kan

söka fondmedel "exempelvis till tandvård, glasögon, barnens behov, rekreation eller tillfälligt bidrag till löpande utgifter."³⁷

I slutet av 1800-talet engagerade man sig inom FVO däremot i frågor som rörde boende och arbete för nödställda män och kvinnor och hjälp till självhjälp var ett av det honnörsord som användes.³⁸ Den offentliga välfärden var ännu relativt svagt utbyggd vid denna tidpunkt vilket ledde till att privat välgörenhet och social filantropi ansågs ha viktiga och centrala funktioner att fylla.^{39 40 41} Till exempel saknade många män i Stockholm vid denna tidpunkt både stadigvarande arbete och boende. FVO tog då bland annat initiativet till en arbetsförmedlande verksamhet vilken i ett senare skede togs över av Stockholms stad.⁴² En annan verksamhet som framgångsrikt byggdes upp och drevs av FVO under samma period var en egen textilverksamhet riktad framförallt till kvinnor med svag egen försörjningsförmåga. Kerstin Thörn skriver i sin analys av organisationen:

Grevinnan Ebba Cronstedt, syster till styrelseordförande [för FVO, min anmärkning] överståthållare Gustaf Tamm, var aktiv i ett sällskap som förmedlade sömnads- och stickarbeten i hemmen åt kvinnor. Föreningen övertog denna verksamhet och 1890 var 130 sömmerskor och några skraddare i arbete. 1893 fick FVO en egen slöjddavdelning med en egen styrelse. Denna blev mycket livskraftig och långlivad. Kvinnor fick låna hem symaskiner men kunde också komma till slöjdföreningens lokaler för att sy. Till en början syddes barnkläder

och vardagskläder för avsalu. Ända fram till 1950 sydde man på beställning framförallt sjuksköterskekläder.⁴³

Vi ser för det första att organisationen över tid kontinuerligt anpassar sin verksamhet till rådande samhällsförutsättningar (då: arbete och boende, nu: tandvård och rekreation). För det andra ser vi att man inom FVO – precis som inom både den Lorénska stiftelsen och sällskapet Pro Patria⁴⁴ – interagerar och samverkar med andra aktörer, i detta fall Stockholms stad respektive med ett annat sällskap. Man kan vidare ta initiativ till ny verksamhet som sedan förs över till någon annan att driva vidare, likaväl som man tar över aktiviteter som börjar som initiativ hos en annan aktör men som sedan integreras med den egna verksamheten för mer reguljär drift i egen regi (slöjdverksamheten). Denna kan, precis som i fallet med Pro Patria och dess barnbördshus, i nästa skede helt komma att avvecklas när man bedömer att behovet av just denna verksamhet inte längre föreligger, att offentliga aktörer fyller en liknande eller samma funktion, eller att organisationen inte mår med att driva verksamheten vidare givet de nya förutsättningarna.⁴⁵

Det finns en mängd exempel på organisationer i denna grupp som har övergivit eller lagt ner sina verksamheter, inte minst inom områden som vård, skola och omsorg vilka tydligt kom att omfattas av den svenska välfärdsstaten. Intressanta undantag som på sina håll och i alla fall till formen har överlevt tidens tand är en del av de diakonisällskap och stads-

missioner som tillkom under 1800-talet och som ofta åtminstone i ett tidigt skede hade en tydlig och stark anknytning till Svenska kyrkan och hennes församlingar.⁴⁶

Jag har i detta avsnitt lyft fram huvudsak tre svenska sällskap – De Badande Wännerna (DBW), den Lorénska stiftelsen samt FVO (Föreningen för Vålgörenhetens Ordning). Ur studier av deras respektive verksamheter har jag lyft fram fragment som illustrativa exempel på en del av det som kännetecknar tidigare generationers sällskap.

Framförallt slutenheten och de nyskapande ambitionerna menar jag är viktiga att ta med sig för det fortsatta samtalet, men även vikten av att bättre förstå den mer ”sällskapliga” dimensionen framträder tydligt. Att det inte handlar om verksamheter som primärt syftar till att skapa vinst eller ekonomiskt välstånd för sina huvudmän, initiativtagare eller den nära kretsen av personer runt omkring organisationen torde ha framgått av framställningen.

Däremot är det svårt, för att inte säga omöjligt, att på ett mer övergripande plan säga något om balansen mellan slutenheten, de mer sociala inslagen och det eventuellt nyskapande i denna typ av sällskap. Det tycks mer generellt som om sällskapens olika delsyften eller karaktärdrag är så att säga ihopvävda och inte enkelt låter sig separeras från varandra. I inledningen till den minneskrift som Arla Caldinu Orden ger ut 1915 (i vilken författarna för övrigt menar att man kan spåra sin egen historia till år 1765 och en fransk örlogskapten som besökte Göteborg) beskrivs denna ihopvävdhet som att ordens- och föreningsli-

vets syfte handlar om att ”i gemensam sträfvän att under hemliga ceremonier till inbördes nytta och trefnad verka för mål av humanitär natur, för vilkas uppnående den enskildes insats, lämnad för sig själv, vore fullständigt otillräcklig.”⁴⁷ Inte minst är det en svårighet att bedöma den samlade karaktären för företeelser som ligger långt tillbaka i tiden. Även för betraktare som befinner sig något närmare i tid tycks detta vara en utmaning. Med avstamp i en betraktelse från slutet av 1800-talet över de mer sällskapliga ”teaterordnar” som befolkade 1830-talets Stockholm och som då hade bildats för att ”spela spektakel”, skriver till exempel Lundin och Strindberg:

Det skulle föra till för stor vidlyftighet, om vi företoge oss att uppräknat alla sådana ”teaterordnar”. Men för dessa teaternöjen glömdes icke de ordenssällskap som åtminstone ville *synas* vara något annat än blott till lust och af hvilka vi redan omnämmt de äldsta. Vid århundradets början funnos i Stockholm några och sextio ”akademier, sällskap och ordnar”. De flesta hade blott kort varaktighet och ersattes snart av andra, men några njöto längre lifstid.⁴⁸

Efter dessa något impressionistiska anteckningar gällande sällskapsformens historiska rötter och grundläggande karakteristika är det dags att vända blicken mot 1900-talets folkrörelser. Dessa organisationer växte i många fall fram som en tydlig reaktion och kritik mot ett samhälle och en uppsättning grundläggande värderingar där såväl konservativa krafter

och deras organisering som de mer liberala sällskapen och de snäva personkretsar dessa representerade var centrala nav för mycket av makten. Inte minst handlade kritiken om den sociala slutenhet och det uppi-från-perspektiv som kännetecknade inte bara sällskapen och deras verksamhet utan många andra delar av samhället vid denna tid.

Folkrörelsen kom att bli det huvudsakliga organisatoriska verktyget för många människor ur grupper där man inte själv hade tillgång till makt eller inflytande att bryta den då rådande maktordningen och dominansen. Man kan anta att detta ledde till spänningar och konflikter mellan de framväxande folkrörelserna och de mer etablerade sällskapen och deras verksamheter. Tommy Lundström har tidigare pekat på att några av de reformvänliga sällskapen vid sekelskiftet 1800/1900 verkar ha fungerat som en brygga mellan den äldre välgörenheten och den framväxande (välfärds)statliga politiken.⁴⁹ I flera fall tycks dock olika former av mer liberala och reforminriktade sällskap även ha fungerat som bryggor mellan det gamla och det nya civilsamhället.

Folkrörelsen

[...] en i Sverige sedan sekelskiftet 1900 vanlig benämning på massorganisationer i vilka från början det oppositionella draget i förhållande till stats och samhällsinstitutioner var helt centralt.⁵⁰

Kapitlet har hittills i huvudsak handlat om sällskapet och dess roller och karaktärsdrag. I den senaste versionen av samhällsfördraget – 1900-talets samhällskontrakt – var dock en annan form för civilsamhällets organisering central: folkrörelsen. Mycket har skrivits om denna form och den roll folkrörelserna hade i samhällsutvecklingen i övergången mellan 1800- och 1900-tal är relativt väl kartlagd.⁵¹ Här är inte platsen att redovisa tidigare forskning, men redan i Nationalencyklopedins definition ovan antyds ett par centrala karaktärsdrag: för det första handlar det om stora grupper av människor som organiseras. För det andra utvecklas – i takt med att de nya organisationerna får gehör för sin frågor – en med tiden i huvudsak nära och förtroendefull relation till statsmakt och offentlig sektor.

Alla bär de också på ett antal gemensamma nyckelattribut för den egna organiseringen som en ny form av (mass)medlemskap, de är till exempel öppna föreningar och har väl utvecklade och formaliserade principer och processer för den interna demokratin. Inte sällan finner vi också idéer om ett slags solidaritet inom den egna gruppen som en viktig grund för organiseringen. Det kan handla om solidaritet som löper längs sådana grundläggande kategoriseringar som klass, kön, funktionshinder eller etnicitet, men också längs olika former av gemensamma intressen, professioner eller politiska riktningar.

Det organisatoriska sammanhanget och dess karaktär utformas, i sin tur, i ett slags förhandling med det omgivande samhället och dess strukturer där viktiga parter givetvis är statens och den offentliga sektorns

institutioner, regler och processer. Oftast tänker man sig nog, som i citatet nedan av statsvetaren Erik Amnå, att det först och främst handlar om relationen till staten och den offentliga sektorn. Exemplet arbetsmarknaden och dess organisering ger oss dock en tydlig fingervisning om att även näringslivets sätt att skapa regler, förhandla, organisera sig och bedriva sin verksamhet får konsekvenser för det civila samhällets organisationer, i detta konkreta fall den fackliga organiseringen.

Nationalstaterna har i långa stycken strukturerat, utformat och riktat de politiska möjligheter som stått de äldre rörelserna till buds. De politiska partierna och folkrörelserna var de huvudsakliga kanalerna mellan medborgarnas kollektiva identiteter och de representativa institutionerna i nationalstaterna.⁵²

En viktig nyordning som den nya formen förde med sig var att den utmanade den tidigare så dominerande sällskapsformen som huvudsakligt sätt att organisera sig i det civila samhället. Förutom ett delvis annorlunda innehåll och andra frågor förde folkrörelserna med sig en öppenhet och en tillgänglighet som radikalt bröt med sällskapens slutenhet. De nya organisationerna vände sig dessutom i första hand till människor ur andra skikt i samhället än borgerlighetens redan organiserade eliter. I många fall kom folkrörelserna och deras verksamheter att få betydande inslag av kollektiv identitet för anhängare och medlemmar.

Folkrörelsen och välfärdsstaten

Vid denna tidpunkt lades, i och med alliansen mellan den framväxande välfärdsstaten och de nya folkrörelserna, också grunden för en utökad och mer generell välfärd. Denna välfärd kom dessutom successivt att finansieras, produceras och kontrolleras av den offentliga sektorn och dess olika institutioner. Det samhällskontrakt som slöts innebar en stegvis expansion av social och ekonomisk trygghet som kom att omfatta allt bredare grupper av befolkningen.

På ett än mer övergripande plan kom många av de tidigare maktstrukturerna i samhället – de tidigare mer patriarkala och privilegiebaserade strukturerna – att ifrågasättas. Dessa kom på flera håll att utmanas och ersättas med nya principer, ordningar, former och strukturer för att hantera och fördela såväl de ekonomiska resurserna som makten i samhället. I dessa processer och omförhandlingar var många av de svenska folkrörelserna helt centrala aktörer. Successivt fick grundläggande idéer om jämlikhet – mellan människor ur olika sociala grupper och mellan könen – allt starkare fäste i samhället.

Även om man inom flera av framförallt 1800-talets senare och mer liberala sällskap både målmedvetet och tydligt arbetade i en riktning som beredde vägen för såväl den välfärdsstat som de folkrörelser som komma skulle, så producerades fortfarande en omfattande mängd välfärd i institutioner som formellt drevs av olika aktörer i det civila samhället. Efter andra världskriget skedde dock en tydlig och konkret svängning i det svenska samhället i och med

att idén om den starka staten introducerades. Stegvis materialiserades nu den svenska välfärdsstaten, där ett antal grundläggande välfärdsbehov för medborgarna skulle hanteras med hjälp av sammanvävda offentliga system för finansiering, produktion och kontroll. Denna utveckling påverkade förstås även det civila samhället och dess många olika organisationer.^{53 54}

Tillsammans med den nya välfärdsstatens institutioner kom den nya modellen som nu introduceras för att organisera medborgarna – folkrörelsemodellen – att definiera om och omstrukturera även de fält av civilsamhället som sedan tidigare befolkades av de sällskap och andra mer slutna former som diskuterades inledningsvis i kapitlet. Inte minst gällde detta de aktörer som bedrev någon form av välfärdsproduktion. Tommy Lundström och Lars Svedberg noterar bland annat:

Vi vill påminna om att två [...] grundläggande betingelser för hela den frivilliga sektorns utformning, nämligen den svenska välfärdsstaten och folkrörelsetraditionen, naturligtvis får en helt avgörande betydelse också för den socialt inriktade frivillighetens övergripande utformning samt specifika struktur, utbredning och inriktning.⁵⁵

Under den här perioden upplevde Sverige en kraftig expansion av den välfärdsproduktion som bedrevs och finansierades i offentlig regi – välfärdsstaten – samtidigt som en långt driven korporatism kom att utvecklas.^{56 57 58} Sammantaget fick detta bland annat till följd att det civila samhällets roll som intressepro-

ducent och företrädare för medborgarnas intressen och värderingar relativt sett kom att öka i betydelse, medan den idéburna produktionen av vård, skola och omsorg i det civila samhällets organisationer med några få undantag successivt kom att inta en alltmer marginell position i samhället.^{59 60}

På område efter område kom alltså den serviceproducerande verksamhet som bedrevs av idéburna organisationer – framförallt inom områden som vård, skola och omsorg – att avta, övergå i offentlig regi eller helt enkelt upphöra.⁶¹ Till denna senare grupp av organisationer hörde Sällskapet Pro Patria som under många år och i egen regi drev ett barnbördshus vilket hade startats redan i slutet av 1700-talet. Rollen för de nya organisationerna – folkrörelserna – kom istället allt oftare bli att antingen företräda de egna medlemmarnas värderingar eller intressen i den offentliga debatten, eller att organisera medlemmarnas fritidsaktiviteter, till exempel inom falten kultur och idrott.

De frambrytande sociala rörelserna, många med sina rötter i årtiondena kring förra sekelskiftet, formaliserades allteftersom under 1900-talet för att kunna ta eller få plats i etablissemang. De ursprungliga rörelserna med sina värderingar och människor, kommer allteftersom att institutionaliseras in i folkrörelsens form. De vävs i denna process, undan för undan, samman med statsapparaten och dess administration och resurser. Tidigare oppositionella drag suddas successivt ut i takt med att de egna frågorna och företrädarna får plats i etablissemang. Erik Amnå beskriver detta som en viktig del av folkrörelsens institutionella ”inbäddning” i det svenska samhället.⁶²

Nya civilsamhällesorganisationer – folkrörelserna – träder alltså fram i övergången mellan 1800-tal och 1900-tal. De utmanar, i såväl de frågor de driver som med den form de väljer för sin egen interna organisering, mer etablerade organisationer från tidigare civilsamhällesepok – sällskapen. De gör det bland annat genom allianser med den unga välfärdsstatens institutioner och ambitioner. På samma gång som folkrörelserna medverkar till och bereder väg för den moderna välfärdsstaten får man genom dessa nya strukturer också gehör för ”de egna” frågorna och kan driva på en politik som gynnar den egna gruppen.

Stegvis förpassas den tidigare modellen för hur man skulle ”vara och göra civilsamhälle” – genom välgörande sällskap och filantropiska stiftelser från tidigare perioder – till ett liv i marginalen av den starka folkrörelsemarinaden.^{63 64} Detta gäller framförallt kanske inom välfärdsområdet där frivillighet och filantropi sedan tidigare hade ett starkt fäste.

Ett exempel på folkrörelsetraditionens stora betydelse är att även de direkt socialt inriktade verksamheterna kommit att i stor utsträckning bli föreningsanknutna, till skillnad mot i många andra europeiska länder. Medlemskap, medlemmars deltagande och egna aktiviteter liksom demokratiska beslutsformer har blivit hörnstenar också i stora delar av den socialt inriktade frivilligheten.⁶⁵

De nya aktörerna – folkrörelserna – erövrar så steg för steg ett växande politiskt inflytande. De dominerade och definierade så småningom om – såväl av egen

kraft som i kraft av den modell för organisering man introducerar – basen för det svenska civilsamhället. Successivt får man också tillgång till betydande ekonomiska resurser via de offentliga bidragssystemen eller genom olika former av skattelättnader. Organisationerna får dessutom högre legitimitet i och med den med välfärdsstaten delvis gemensamma kampen mot de sedan tidigare etablerade maktstrukturerna. Även för några av de äldre organisationer som är sprungna ur helt andra internationella sammanhang och utan någon egentlig bakgrund i en klassisk social rörelse, som till exempel Röda Korset eller scouterna, blir folkrörelseformen närmast obligatorisk under denna period. Så stark är den nya formen, fördelarna med den och trycket att anpassa sig till den.

Under 1800-talets sista decennier och 1900-talets första hälft ombefolkas och förnyas alltså det svenska organisationslivet. Allteftersom kommer det istället att domineras av en helt ny typ av organisationer som är sprungna ur de framväxande sociala rörelser som nu också får ett fäste i Sverige. Utvecklingen resulterar under 1900-talets lopp i omfattande organisationskomplex med i vissa fall tusentals öppna och självständiga folkrörelseföreningar som är samman slutna och strukturerade efter en treplanslogik med formella demokratiska band mellan nivåerna: det vi vardagligt tal kallar folkrörelser. Denna logik innebär att de många små lokala föreningarna (församlingarna, klubbarna, logerna, kretsarna) sluts samman på distrikts- eller regionnivå. Dessa distrikt eller regioner sluts sedan i sin tur samman på nationell nivå genom förbundet. Basen för det hela utgörs av med-

lemskapet och de många miljoner människor som på olika sätt engagerar sig i organisationerna.⁶⁶

Folkrörelserna och människorna

I och med folkrörelsernas inträde på civilsamhällesarenan öppnades ett nytt organisatoriskt utrymme för stora grupper av människor som inte tidigare haft tillgång till denna typ av sammanhang och resurser. Med sina två nyheter – öppenheten och den breda anslutningen – kom de nya organisationerna att få ytterligare ett nytt karaktärsdrag: de kom att bli vad som också har beskrivits som massorganisationer. De kom att organisera tusentals, i många fall hundratusentals, personer och en av grundtankarna var dessutom att alla dessa personer – medlemmarna – skulle ges en reell möjlighet att komma till tals inom organisationen. Det var ett helt grundläggande krav i de nya organisationerna och det ställde helt annorlunda krav på den interna organiseringen. Men det gav också var och en av de nya organisationerna möjlighet att dra nytta av enormt mycket större resursbaser än vad som hade varit möjligt för de mycket mindre sällskapen.

Stora grupper av personer som inte tidigare hade tillgång till det civila samhället och dess kanaler till makten kom alltså under 1900-talet i allt större omfattning att organiseras genom dessa folkrörelser. Som en integrerad del av denna process utvecklades även en omfattande folkbildningsverksamhet i egen regi för att skola dessa stora grupper av människor.

Det var en massiv transformation av det svenska samhället som genomfördes under denna period och folkrörelserna var helt centrala i processen:

Vid sekelskiftet 1800/1900 var ungefär en av tio svenskar organiserad i föreningslivet. Ett sekel senare är det en av tio som står utanför.⁶⁷

Wisselgren beskriver i ett belysande citat skillnaderna mellan det bildningsarbete som den Lorénska stiftelsen bedrev och det folkbildningsarbete som under samma tid så sakteliga började växa fram i de nya folkrörelsernas regi och form. Jag väljer detta som ett tydligt exempel där den folkbildning som utvecklades i folkrörelserna fungerade som en alternativ motkraft i samhället med självbildning som verktyg, medan det i stiftelsens fall istället snarare handlade om populärvetenskaplig bildning ovanifrån.

Inom folkrörelserna kom den sällskapsform i vilken föreläsningen ingick att fungera som ett slags motoffentlighet, en arena för självbildning och övning i talets färdigheter, en alternativ samhällskraft att ställa mot den etablerade borgerlighetens institutioner. Denna självbildningsfunktion skilde tydligt folkrörelserna från Lorénska stiftelsens aktiviteter. Även om föreläsningarna och biblioteket i viss utsträckning vände sig till samma målgrupp, så var perspektivet ett helt annat. För Lorénska stiftelsen handlade det om att sprida ett budskap som skulle anammas inom de bredare skikten.⁶⁸

Genom folkrörelsemedlemskapet och den rika floran av öppna föreningar blev de många små individerna även en balanserande motkraft i relationen till näringsliv och kommersiella krafter – genom fackföreningar, nykterhetsrörelse, konsumentkooperation och hyresgästföreningen. Det klassiska medlemskapet gav – förutom tillträde till nya arenor för kultur, fritid och gemenskap – genom den biljett in i organisationslivet det innebar att vara med i en förening i många fall även tillgång till nya resurser för individen. I vissa fall erbjöd det honom eller henne också en väg till makt inom den egna organisationen eller den vidare rörelsen. I ett kapitel från 1943 av Alf Ahlberg, bland annat lärare på Arbetarinstitutet och vid Brunnsviks folkhögskola, åskådliggörs folkbildningens – och folkrörelsernas – roll för de ledande människorna i de tre klassiska rörelserna:

Hur många av arbetarrörelsens, nykterhetsrörelsens, kooperationens eller de frireligiösa rörelsernas ledande män och kvinnor har inte i folkhögskolan fått sin grundläggande skolning och tillfört sin rörelse något av den fria anda, som är folkhögskolans livsluft!⁶⁹

En av de viktigaste principerna var att tillträdet till de nya organisationerna i det svenska civilsamhället – folkrörelserna – så långt som möjligt skulle ske genom medlemskap öppna för i princip alla. Inskränkningar kunde göras genom att man i de stadgar som sattes upp för organisationen avgränsade gruppen potentiella medlemmar, exempelvis till metallarbetare

re (fackföreningsrörelsen), eller ställde som krav att man skulle dela organisationens värderingar, i vissa fall till och med genom en manifestation som inom delar av nykterhetsrörelsen där man avlade ett nykterhetslöfte. Om man inte var metallarbetare eller beredd att avlägga nykterhetslöfte, då kunde man inte heller bli medlem. I övrigt skulle organisationen vara öppen.

Folkrörelsen befolkas – och definieras och organiseras – av sina medlemmar, inte sällan för den egna gruppens intressen eller frågor. Dessa organisationer ska dessutom så långt som möjligt på förtroendenivå drivas och kontrolleras av personer hämtade ur den stora gruppen av medlemmar. I sin roll som huvudmän var medlemmarna i den klassiska modellen – primärt genom sitt engagemang i förbundsstyrelser och andra förtroendeuppdrag – den huvudsakliga kraft i föreningarna som skulle leda och koordinera arbetet. Till de nya principerna hörde alltså ambitionen att folkrörelserna skulle organiseras och kontrolleras av människor ur den grupp i samhället som organisationernas frågor eller arbete primärt berör. Detta skulle säkerställas genom det öppna medlemskapet och den demokratiska organiseringen. Principen gäller i stor utsträckning ännu och är giltig såväl för de organisationer som tillkom i början av perioden som för de som bildades senare. Funktionshindrade, invandrare och ungdomar ska driva sina egna frågor och kontrollera sina egna organisationer. Personer utanför den egna gruppen ska som regel inte ha något bestämmande inflytande som medlem eller förtroendevald i organisationen. För arbetare, kvinnor och

pensionärer gäller i princip detsamma. Synskadades Riksförbund (SRF) skriver, för att ge ett aktuellt och tydligt exempel, på sin hemsida:

Röstberättigad medlem blir du som är blind eller har så nedsatt synförmåga att det ger dig svårigheter i vardagen.⁷⁰

Inom exempelvis IOGT-NTO tar man ytterligare ett steg i denna riktning och kräver nykterhet av alla sina medlemmar.⁷¹ Detta är ett krav också för medlemskap i något av de fyra olika förbund som omfattas av vad som bredare beskrivs som "IOGT-NTO-rörelsen" och kravet omfattar även de anställda som är chefer i organisationerna eller utåt ska representera organisationen:

En personalpolitisk strävan är att alla anställda är medlemmar i något av IOGT-NTO-rörelsens fyra förbund. Endast den som är medlem kan anställas som konsulent eller motsvarande. Endast medlem kan inneha utåtriktad tjänst eller chefsbefattning. Detta gäller på förbundens centrala kanslier och vid IOGT-NTO-rörelsens Internationella Institut.⁷²

Även om det förstås finns många fina nyanser och en mycket komplex organisatorisk praktik så har jag i ett annat sammanhang⁷³ – grovt schematiskt och i fyra påståenden – summerat den betydelse som folkrörelserna tillmättes i det förra samhällskontraktet. Detta är även ett sätt att övergripande beskriva hu-

vuddragen för det folkrörelsekontrakt som också kom att bli ett viktigt delkontrakt i det större samhällskontrakt som slöts under 1900-talet.

(i) För det första var det genom folkrörelserna och deras folkbildning och folkhögskolor som medborgarnas fick sin (folk)bildning och demokratiska skolning.

(ii) För det andra vaskades de nya krafter som skulle styra landet fram med hjälp av folkrörelserna – genom politiska partier, fackförbund, handikapporganisationer, nykterhetsrörelse med flera.

(iii) Genom folkrörelserna kunde enskilda individer, för det tredje, göra sin »klassresa«, och därigenom också vandra uppåt i makten såväl inom de egna organisationerna som i det omgivande samhället.

(iv) Slutligen, och för det fjärde, var det, bland annat, genom människors många och långa medlemskap i det brokiga folkrörelselivet som medborgarskapet formades och fick sitt innehåll.

Denna sista punkt väljer jag som avstamp för nästa avsnitt som handlar om folkrörelsemedlemskapet som en viktig väg till och en central del av medborgarskapet.

Folkrörelsemedlemskap blir medborgarskap

I det förra samhällskontraktet, 1900-talets kontrakt, var en viktig pusselbit att de många stora massorganisationerna skulle fungera som öppna kanaler till makten i samhällets institutioner, både för medborgarnas intressen och för medborgarna själva. Det gällde förstås både fackföreningar och arbetarrörelse, frikyrka och nykterhetsrörelse, liksom för alla nyare organisationer för pensionärer, ungdomar, handikappade, kvinnor och invandrare. Men det gällde även de folkrörelser som växte fram inom idrott, folkbildning och kultur. Inte nog med det, dessa organisationer skulle också fostra, bilda och träna alla dessa nya medborgare – arbetarna, kvinnorna, ungdomarna och så vidare – in i det svenska medborgarskapet genom de värderingar och den praktik av intern föreningsdemokrati och föreningsskötsel som tillhandahölls. Genom de många och massiva folkrörelse- och folkbildningsinsatserna fick breda lager av människor sin (folk)bildning, men också en organisatorisk drillning och förankring samt en uppsättning verktyg som man sedan bar med sig. Det var konkreta verktyg för att hantera makt och inflytande också i andra delar av samhällskroppen.

Här – i de egna organisationerna – fostrades medborgerliga (demokratiska) dygder som skulle komma att utövas även i det offentliga livet och komma till användning i skötseln av gemensamma åtaganden och intressen i stat, kommun och landsting. Genom medlemskap i föreningar och folkrörelser – ju fler de-

sto bättre⁷⁴ – fick de människor som organiserade sig förbättrade möjligheter att få sin röst kanaliserad och hörd i skötseln av det offentliga, samtidigt som de egna värderingarna och intressena blev representerade genom organisationerna.

Tidigare i texten refererade jag till en text av Alf Ahlberg som bland annat var lärare vid arbetarrörelsens plantskola Brunnsvik. I det citat jag använde pekade han på betydelsen av folkbildningen – i detta fall folkhögskolan – för den interna rekryteringen till maktpositioner inom den egna rörelsen och dess organisationer. I ett citat från en annan text från samma tid lyfter en annan person, också han med erfarenhet av Brunnsvik – Richard Sandler – istället fram betydelsen av denna skolning vid folkhögskolan för individens möjligheter att få plats, makt och inflytande också i sammanhang utanför de egna organisationerna. Sandler, som var socialdemokratisk politiker och under en kort period även statsminister samt grundare av ABF, skriver:

Nu sitta Brunnsvikselever i ett för mig okänt antal rum runt om i landet och sköta i det moderna samhällslivet viktiga organisationer, de styra kommuner och finnas i betydande mängd i riksdagen. Mycket har blivit annorlunda här i landet.”⁷⁵

I en kommentar till just denna funktion hos folkrörelserna och i en intressant jämförelse med situationen i länder som Frankrike och Tyskland noterar Donald Broady att denna väg till makten i samhället är speciell och möjligen ett särdrag i den ”svenska modell”

som ibland används för att sammanfatta några av huvuddragen i det förra samhällskontraktet:

Över huvud taget har det i vårt land funnits en mer autonom folkrörelsekultur [...] Ett svenskt särdrag är att fackförenings- och folkrörelsernas karriärgångar betytt så mycket för rekryteringen till maktfältet.⁷⁶

Det finns alltså även en extern dimension av folkrörelsemedlemskapet – åtminstone i vissa organisationer – som handlar om ”rekryteringen till maktfältet”. Man tar som medlem med sig erfarenheter och kunskaper ut ur organisationen som ger individen bättre förutsättningar att hantera maktfrågor, att driva sina intressen och värderingar eller att delta i samhällsdebatten. Jag väljer här att rama in denna fråga i ett något bredare perspektiv än att det primärt handlar om att som individ ta sig fram till maktpositioner.

Jag har tidigare drivit tesen att folkrörelsemedlemskapets betydelse för det svenska medborgarskapet är underskattad. Via medlemskapet i folkrörelsen erbjöds stora grupper av människor en ny väg in i det svenska medborgarskapet. Via sitt deltagande och sin medverkan i de många olika folkrörelserna och deras brokiga föreningsliv skolades och disciplinerades nu generationer av medborgare genom medlemskap, förtroendeuppdrag, folkbildning och allmän föreningsdrill. Detta gynnade förstås organisationerna och bidrog till deras framgångar. Men det gav också medlemmarna nya resurser för livet utanför organisation.

En pågående omförhandling av samhällskontraktet

Mot slutet av förra seklet kom många delar av välfärdsstaten och det sätt på vilket de generella välfärdsarrangemangen finansierades, organiserades och drevs allt oftare och tydligare att ifrågasättas och många av dessa verksamheter kom till och med att konkurrensutsättas.⁷⁷ Många av de stora fackförbunden – som var något av en kärna i 1900-talets svenska version av civilsamhälle – tappar medlemmar och upplever under perioden också motgångar på flera andra områden. Den tidigare statskyrkan, Svenska kyrkan, skiljs från staten samtidigt som delar av den tidigare allmännyttan i bostadssektorn säljs ut och bostadsrätter kommer att ersätta många av de tidigare hyresrätterna. Sverige blir också del av den Europeiska Unionen och en lång rad av socialdemokratiska regeringsinnehav bryts av borgerliga regeringar med en annan syn på det civila samhället och dess roll i samhället, där bland annat reglerna för beskattning av idéburen verksamhet ändras till förmån för gåvor och stiftelser.

Ett förändrat civilsamhällesklimat – ”business talk” och ”charity speak”

Folkrörelsemodellen ansätts i den process som jag skissar på ovan konkret av två olika – ofta sammanvävda och parallella – processer som ibland kan

vara svåra att separera.⁷⁸ För det första pågår sedan några decennier en tydlig rörelse bland de idéburna organisationerna mot ökad affärsmässighet och kommersialisering vilket ett antal studier har visat.⁷⁹

Det handlar om att man från den ideella sektorns sida lånar över språkdräkt och tankesätt från företag och näringsliv in i den egna verksamheten. Man talar till exempel i vissa ideella organisationer om sin verksamhet som en ”marknad”, beskriver medlemmarna som ”kunder”, arbetar med sitt ”varumärke” eller gör upp ”affärsplaner”.⁸⁰

Denna utveckling kan vara särskilt problematisk att hantera för de folkrörelseorganisationer som har haft sin grund i en kritik av eller ett motstånd mot kapitalism och näringsliv – som till exempel inom arbetarrörelsen – men även för andra folkrörelser innebär det en omställning att parallellt kunna hantera ett marknads- och företagstänkande (*business talk*).

För det andra ser vi en rörelse mot ökad frivillighet och mer filantropi i samhället som mer direkt utmanar rörelsedimensionen och medlemsorganisationen hos den klassiska folkrörelsen (*charity speak*). I många fall utmanas både internt och externt de grundläggande värden och principer för den egna folkrörelseorganiseringen som enskilda organisationer länge har haft. Ett belysande exempel är mediernas hantering av den interna kris som Röda Korset genomgick för ett antal år sedan i samband med att det uppdagades att en tjänsteman inom organisationen hade förskingrat betydande belopp. Samtidigt hamnade även

ersättningen till organisationens styrelseordförande i blickfånget där man från mediehåll gjorde bedömningen att denna var alldeles för hög. Pernilla Petrelius Karlberg, Maria Grafström och Karolina Windell har i ett antal artiklar rekonstruerat och analyserat händelseförloppet.⁸¹

När ledningen för Röda Korset konfronteras med mediakrisen väljer man att göra det på ett sätt som bygger legitimitet ur folkrörelselogikens och föreningsmedlemmarnas perspektiv – man går tillbaka till den demokratiska processen och utlyser en extra riksstämma. Enligt denna logik för att bygga förtroende är det medlemmarna som tillsammans inom ramen för medlemsorganisationen diskuterar sig fram till en lösning till frågan om ordförandeskapet och därefter fattar ett beslut på demokratisk väg, vilket man sedan informerar om.”⁸²

Författarna fortsätter sin analys:

Medierna är däremot ointresserade av folkrörelsens mekanismer, både som förklaring till eller försvar av nivån på ordförandens arvode. Det bedöms helt enkelt inte som relevant ur deras perspektiv. Medierna väljer bort medlemsperspektivet och ägnar knappt något utrymme åt medlemmarnas roll och inflytande. Dessa medlemmar och deras kontroll- och styrningsstrukturer som står i centrum i organisationen förblir osynliga i mediernas rapportering.⁸³

Som jag i andra sammanhang har pekat på bärs såväl det företagsmässiga som det filantropiska av sina respektive logiker, även om de på ett konkret plan ofta kombineras i organisationerna och i deras språkbruk.⁸⁴ För mitt ärende i detta kapitel lägger jag den första av dessa rörelser, den som driver många av organisationerna i civilsamhället mot ett tydligare marknadsspråk och ökat företagstänkande, åt sidan för att istället fokusera på den andra rörelsen, den som drar mot filantropi och frivillighet.

Folkrörelsemedlemskapets dominans tycks vara bruten

Sedan ett par decennier pågår parallellt med den utveckling som beskrivs ovan en betydande omorientering i många av de stora folkrörelserna. Ett flertal tappar i tillväxt när det gäller de närmast heliga medlemstalen och allt fler väljer också att försöka gå samman i större enheter. I ett antal stora organisationer förändrar man även den grundläggande konstitutionella strukturen. I vissa organisationer förser man den regionala delen av organisationen (distrikt, regioner etc.) med andra funktioner än de som traditionellt handlar om representativiteten och den demokratiska länken mellan det lokala och de nationella. I andra fall ombildas de stora komplexa systemen av ideella föreningar till en enda juridisk person (en ideell förening). Organisationerna lämnar därmed i många fall och på olika sätt den traditionella tre-

plansorganisering som har varit ett centralt karaktärsdrag för folkrörelsen. Förändringarna genomförs i stora och välkända organisationer som till exempel Vårdförbundet, Svenska Röda Korset, Hyresgästföreningen, Livsmedelsarbetareförbundet och Svenska Turistföreningen – för att bara nämna några.

De relativt omfattande transformationerna av samhället tillsammans med för många av folkrörelserna genomgripande organisatoriska förändringar innebär ett nytt klimat och nya förutsättningar för att bedriva idéburet arbete. Som flera av författarna i antologin *Civilsamhället i samhällskontraktet* pekar på underlättar den pågående utvecklingen för nya former av engagemang och ny verksamhet i vissa delar av det svenska civila samhället, samtidigt som utrymmet minskar för andra typer av organisationer och verksamheter.⁸⁵

Vi ser alltså idag hur det samtidigt växer fram nya eller åtminstone annorlunda sätt för hur människor väljer att engagera och organisera sig idéburet. Dessa nya initiativ påverkar – utmanar, inspirerar, konkurrerar, begränsar, utvidgar – också utrymmet och möjligheterna för folkrörelserna att bedriva verksamhet. I slutet av 1900-talet, och kanske ännu mer så under de första decennierna in på det nya seklet, ser vi att andra typer av aktörer träder in i det svenska civila samhället. Några tycks vara nya versioner av gamla lösningar, i andra fall verkar man istället försöka kombinera drag från olika typer av organisationer och perioder av organisationsvågor.

I nästföljande avsnitt lägger jag fokus på det framväxande frivillighets- och filantropiparadigm som jag menar successivt blir allt mer centralt för att organi-

sera sig i det svenska civila samhället och därmed också allt viktigare att förstå för att kunna analysera dess organisationsliv. Men först några ord om medlemskapsutvecklingen i Sverige under de senaste decennierna.

Om folkrörelsemedlemskapet var 1900-talets självklara format för att ordna relationen mellan individen och organisationen tycks nu den nygamla konstruktionen ”den frivillige” eller ”volontären” vara allt populärare. Tillsammans med ”givaren” eller ”filantropen” som en ny typ av aktör har olika begrepp med det prefixliknande tillägget ”frivillig” mobiliserats i såväl samhällsdebatten som i civila samhällets organisationsliv under de senaste decennierna. I många av de idéburna organisationer i vilka dessa tankefigurer har börjat användas sker detta ibland parallellt med folkrörelsens medlemsbegrepp.

Samtidigt som intresset för de frivilliga och deras engagemang tycks växa verkar det som om såväl mängden föreningsmedlemmar som deras aktivitet i föreningarna stagnerar eller minskar. Utan att gå djupare in på frågan rapporterar Statistiska Centralbyrån (SCB) – utifrån ett antal egna undersökningar – om utvecklingen för föreningsmedlemmarnas antal och deras aktivitet sedan början av 1990-talet. I en rapport från 2003 skriver man bland annat:

89 procent av Sveriges befolkning [...] är medlemmar i minst en förening. Andelen föreningsmedlemmar har därmed minskat med mellan 2 och 3 procentenheter sedan 1992–93. Andelen aktiva föreningsmedlemmar (andelen med förtroendeuppdrag samt övriga aktiva) har under perioden

minskat med närmare 6 procentenheter till totalt 42 procent av befolkningen.⁸⁶

Mindre än ett decennium senare skriver SCB: "79 procent av befolkningen [...] är medlem i en eller flera föreningar. [...] 35 procent av befolkningen som är 16 år och äldre deltar aktivt i minst en förenings verksamhet".⁸⁷ Även om metoden har ändrats mellan mätningarna och myndigheten manar till försiktighet när det gäller att tolka resultaten är detta det bästa material som finns att tillgå när det gäller utvecklingen över tid av föreningsmedlemskap i befolkningen.

*Konturerna av ett nytt landskap för frivillighet och filantropi*⁸⁸

Folkrörelseparadigmet utmanas. I detta avsnitt beskrivs en av utmanarna som ett framväxande och kombinerat frivillighets- och filantropiparadigm. Det bärs framåt av ett delvis nytt språk men också av en grupp nya aktörer och det ges sitt innehåll genom ett antal grundläggande begrepp som tillsammans så sakteliga börjar definiera de organisatoriska konturerna av ett delvis nytt konceptuellt och organisatoriskt landskap. I den sociala praktiken uppträder intressanta kombinationer och försök att brygga över gapet mellan två i grunden olika sätt att konstruera och bedriva verksamhet – folkrörelselogiken och det nya frivillighets- och filantropiparadigmet – i andra fall uppstår konflikter när logikerna möts.

Under en lång period av framgångsrik samverkan mellan folkrörelserna och den framväxande välfärdsstatens institutioner trängde den nya "folkrörelskan" i den förra omförhandlingen ut andra civilsamhällesdialekter i marginalen. Det var ett nytt organisations-språk som utvecklades under 1900-talet för att rama in och organisera det nya öppna föreningslivet och dess verksamheter i en nära samverkan med statsmakterna. Det nya språket fick starkt fäste såväl inom de nya organisationerna som i det offentliga samtalet och med stor sannolikhet kom det även att påverka sättet att prata – och agera – i de andra typer av idéburna organisationer som fanns kvar från tidigare epoker.⁸⁹

I sökandet efter andra lösningar för att konceptuellt klä idéburna verksamheter och människors engagemang i ord kan en motsvarande och pågående expansion av det begreppsliga ramverket nu spåras. Inom allt fler organisationer lutar man sig nu istället mot vad jag tidigare har etiketterat som ett slags "filantropiska" (*charity speak*). I sin grundkonstruktion och användning tycks detta språk på många sätt ansätta eller åtminstone interagera med det tidigare folkrörelsepratet. Det är en delvis ny begreppsapparat och terminologi som behövs för att beskriva och hantera de nya (eller nygamla) fenomen som kommer med såväl den framväxande frivilligheten som filantropin.^{90 91}

Ett antal nya aktörer och organisationer i det institutionella landskap som nu växer fram fyller viktiga roller i expansionen av det nya frivillig- och filantropiparadigmet. Såväl deras mer konkreta verksamhet som det språkbruk som utvecklas i kölvattnet av deras

utveckling banar väg för åtminstone delvis nya förhållningssätt. Låt mig därför börja med att teckna de aktuella konturerna av frivilliglandskapet i Sverige.

Det nya landskapet för frivillighet

Det språkliga tillägget ”frivillig” har visserligen äldre rötter och konstruktioner i den svenska historien – som frivilliga brandkårer eller den frivilliga skytterörelsen – men det tycks i sin nuvarande användning i huvudsak ha importerats från engelskans volunteer eller voluntary. Det återfinns i nya svenska ordbyggen som ”frivilligcentral” och ”frivilligsamordnare”, men har också använts på sina håll inom den framflyttande forskningen, till exempel i begrepp som ”frivilligorganisation”, ”frivilligarbete” eller ”frivilligsektor”.⁹²

93 94 95

Min bedömning är att man inte minst för vetenskapligt bruk i huvudsak hittills har hämtat sina influenser från det anglosaxiska akademiska sammanhanget. Det har antagligen skett antingen genom referenser till den framväxande akademiska litteraturen inom fältet eller mer indirekt genom att man har fångat upp organisationernas förändrade språkbruk, vilket i sin tur kan tänkas ha hämtats in och så att säga ”översatts” till en svensk verklighet. Till exempel skriver en av pionjärerna på området, Lars Svedberg vid Ersta Sköndal högskola, i en betraktelse av den internationella utvecklingen och dess påverkan på den svenska forskningen:

Med uttrycket frivillig knyter vi an till en internationell begreppsapparat som fått allt större genomslag, bland annat inom nordisk och övrig internationell forskningsvärld.⁹⁶

Men det nya paradigmet bärs framåt inte bara av ett nytt politiskt språk eller av forskarvärldens terminologi, också nya organisationer ser dagens ljus. Jag väljer här att betrakta dessa som viktiga bärare av paradigmet. Redan i början av 1990-talet bildas en intresseorganisation för socialt inriktade frivilligorganisationer, Forum för frivilligt socialt arbete, med syfte att förbättra förutsättningarna för det frivilliga sociala arbetet och sedan tidigt 2000-tal har man också en särskild volontärbyrå i sin arsenal.⁹⁷ Volontärbyråns uppdrag handlar i huvudsak om att matcha volontärer med behövande organisationer.⁹⁸ Som en historisk bakgrund till ett beslut 2006 i Stockholms stads Socialtjänstnämnd om fortsatt ekonomiskt stöd till Volontärbyrån skriver man bland annat:

Beslutet blev att en volontärbyrå bör drivas av en frivilligorganisation och organiseras efter anglosaxisk förebild, det vill säga med en webbplats, marknadsföring gentemot allmänheten och på sikt en centralt belägen lokal. Vidare beslöts att Forum För Frivilligt Socialt Arbete (FFSA) skulle tillfrågas om de var intresserade av att stå som huvudman för volontärbyrån.⁹⁹

Liknande initiativ togs vid samma tidpunkt i Danmark¹⁰⁰ där enligt Svedberg ”Socialministeriet

alltsedan 1988 avsatt en särskild summa pengar för att stödja och utveckla det frivilliga sociala arbetet [...] Med dessa medel har man bland annat stött uppbyggnaden av frivilligcentraler runt om i Danmark”.¹⁰¹ På detta område tycks det alltså finnas betydande paralleller mellan de nordiska länderna och drygt tio år efter tillkomsten av de båda systerorganisationerna Forum för frivilligt socialt arbetet i Sverige och Center for frivilligt socialt arbejde i Danmark är det dags även för Norge där man 2005 bildar Frivillighet Norge.¹⁰²

Vi har också kunnat notera en framväxt av frivilligcentraler på det lokala planet med såväl ideella som offentliga huvudmän.¹⁰³ Även här återfinns både danska och norska förebilder och hösten 2014 hade den nationella paraplyorganisationen för de svenska frivilligcentralerna sitt första årsmöte.¹⁰⁴ I en parallell till, och möjligen som en reaktion mot, den utveckling som jag skissar på här bildas 2011 Frivilligsamordnarnas Förbund. Organisationen beskriver sig på sin hemsida som ”ett yrkesförbund för dem som inom Sverige organiserar och leder frivilliga/volontärer både kommunalt och ideellt”.¹⁰⁵ Vidare erbjuder arbetsgivarorganisationen Arbetsgivaralliansen sedan 2011 vad man beskriver som en ”volontärförsäkring” vilken ”omfattar volontärer och förtroendevalda som för en ringa eller ingen ersättning alls gör frivilliga insatser för medlemsorganisationer tillhörande Arbetsgivaralliansen”.¹⁰⁶

Engelskans ”voluntary” hämtas alltså in till det lokala (svenska) sammanhanget genom att man använder tillägg som ”frivillig-” eller ”volontär-” för att konstruera nya svenska ord. Ibland finns det dock

inte några enkla eller vettiga översättningskoder för att kunna slå en brygga till det kringflytande anglosaxiska tankegodset. Ett alternativ är då att lyfta det nya begreppet så att säga rakt in i det svenska sammanhanget. Låt mig här ge två exempel.

Med boken *Non-profit och välfärden* vill till exempel Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål besvara frågan varför ”den svenska non-profit-sektorn historiskt och i ett jämförande perspektiv [är] så liten och svag, speciellt vad gäller välfärdsservice”.¹⁰⁷ Och vid Kommunalarbetsförbundets kongress 2001 talade dåvarande statsminister Göran Persson om att regeringen utredde möjligheten att stimulera en speciell sorts organisationer inom vård och omsorg och utbildning:

Dessa företag är s.k. non-profit, dvs. icke-vinstutdelande, företag. [...] På så sätt får vi ett alternativ, ett privat alternativ. Man får mångfald men det är inte vinsten som är drivkraften.¹⁰⁸

Vi ser hur ett antal aktörer etableras och blir viktiga organisatoriska stödpunkter i en pågående process för att dra upp konturerna för och förankra ett nytt frivilliglandskap i Sverige. I denna process mobiliserar man i det lokala först och främst en uppsättning diskursiva verktyg som lånas in och översätts från en global tankerymd med anglosaxiska influenser.

Filantropins nya konturer – avdragsrätt och folkhemsfilantropi

På samma sätt som frivilligheten har institutionaliserats får även svensk filantropi allt tydligare sina egna aktörer och arenor. Även dessa delar av det nya landskapet växelspelar i en parallell utveckling med både politik och forskning. Ett antal nya organisationer är viktiga i processen och som en del av stödstrukturerna för den nya filantropin märks också böcker av olika slag. Exempelvis har Entreprenörskapsforum givit ut skriften *Ett givande givande. Verktyg för svenska filantroper*.¹⁰⁹ Under 2012 och tillsammans med organisationen Charity Rating såg dessutom den numera insomnade tankesmedjan Sektor3 till att finansiera arbetet med boken *Att ge. Samtal med svenska filantroper*.¹¹⁰ – för övrigt med ekonomiskt stöd från Kungliga Patriotiska Sällskapet. I boken tecknas ett antal porträtt av människor som har skänkt bort en del av sin förmögenhet.

Värt att notera när det gäller filantropi och givande är att Sveriges riksdag under 2012 införde skattereduktion för gåvor till vissa ideella organisationer.¹¹¹ ¹¹² Bara under år 2013 var det fler än 750 000 personer som utnyttjade detta gåvoavdrag och tillsammans gav de bort sammanlagt 1,3 miljarder kronor till de berörda organisationerna.¹¹³ Denna skattereduktion infördes under den borgerliga alliansens tid i regeringsställning och från den rödgröna regering som tillträdde efter valet 2014 aviserade man tidigt att denna avdragsrätt skulle slopas. Man lyckades också genomdriva detta efter beslut i riksdagen i november 2015,

och från och med 1 januari 2016 är det inte längre möjligt att utnyttja denna skattereduktion i samband med gåvor till ideella organisationer.¹¹⁴

Detta är saker som har hänt under de två första decennierna efter milleniekiftet, men redan 1980 skapades Stiftelsen för Insamlingskontroll – numer Svensk Insamlingskontroll – vilket är den organisation som bland annat ansvarar för de så kallade 90-kontona.¹¹⁵ Ungefär tio år senare tillkom frivilligorganisationernas insamlingsråd, FRII, som beskriver sig som en branschorganisation och länge har arbetat bland annat just för att införa avdragsrätt för gåvor. Rent allmänt vill FRII ”verka för ett gynnsamt klimat i vårt land för frivilligarbete och för insamling bland allmänheten”. På organisationens hemsida framgår det vidare att man arbetar ”för att öka förtroendet för insamlingsbranschen [...] samt att främja och marknadsföra branschen mot givare, myndigheter och organisationer.”¹¹⁶ I sin konkreta verksamhet riktar man sig också till de egna medlemsorganisationerna med utbildningar och konferenser för deras anställda på temat insamlingsarbete och fundraising. FRII har vidare i ett samarbete med revisionsföretaget PwC utvecklat en kvalitetskod för medlemsorganisationerna och man är en av de aktörer i fältet som aktivt och tydligast strävar efter att professionalisera de ideella organisationernas insamlingsarbete.¹¹⁷

Intressant nog framstår den något yngre ideella föreningen Charity Rating (bildad år 2005) som något av en motpol till det mer organisationsdrivna och professionsinriktade FRII. Denna organisation beskriver sig istället som en ”givarnas intresseorga-

nisation”. Den vision som redovisas på *Charity Ratings* hemsida handlar om att ”maximera effekten av varje givares ideella engagemang”.¹¹⁸ I den verktygslåda som organisationen har arbetat fram för att åstadkomma detta ingår vad man beskriver som en Givarguide: ”Givarguiden är ett verktyg som tillhandahåller jämförbar information som hjälper dig som givare att hitta en organisation”. På hemsidan för den egna Givarguiden beskrivs en viktig skillnad i ansats jämfört med de två tidigare organisationerna.¹¹⁹

Merparten av de organisationer som presenteras i vår söktjänst är medlemmar i Svensk Insamlingskontroll och FRII. [...] Unikt för Givarguiden är att de granskade organisationerna ej kan vara medlemmar i organisationen som står bakom Givarguiden, Charity Rating. De betalar inget för att finnas med och kan inte själva avsluta ett granskande (som i FRII och Svensk Insamlingskontroll).

Stiftelser i olika former är vidare viktiga aktörer utifrån ett filantropiperspektiv och sedan 1989 märks också Föreningen Stiftelser i Samverkan som på sin hemsida beskrivs som ”en samlande kraft för det svenska stiftelseväsendet”. Efter att ha verkat mer i det tysta är organisationen nu inne i en mer utåtriktad fas med ambitionen att bli den samlande kraften och mötesplatsen för det svenska stiftelseväsendet. Föreningen skriver på sin hemsida: ”Det är också angeläget att stiftelsernas oegennyttiga arbete för det allmännas bästa lyfts fram, inte minst om vi vill öka antalet stiftelser i landet”.¹²⁰

En av de mest aktiva aktörerna på den svenska filantropi-kartan under 2010-talet har varit Entreprenörskapsforum som under 2011 inrättade ett *Filantropiskt Forum* med motiveringen att filantropins roll förväntas bli allt viktigare i en global ekonomi som präglas av ökad rörlighet av individer, investeringar och finansiellt kapital. I detta sammanhang menade man från Entreprenörskapsforums sida att: ”Donationer skapar mångfald och innovativa lösningar på ett sätt som offentligt administrerade medel sällan mår med.”¹²¹

Våren 2015 genomfördes två stora symposier med just filantropi som huvudtema. Det var *Swedish Philanthropy Summit*, som arrangerades av Filantropiskt Forum¹²² samt *Stockholm Philanthropy Symposium*¹²³ som redan under 2014 drog hundratals deltagare till sitt event på Moderna Museet i Stockholm. Arrangörerna för *Swedish Philanthropy Summit* skriver:

Intresset för filantropi har under de senaste åren ökat i det svenska samhället. Bland annat har ökad förmögenhetsbildning, globalisering och framgångsrika filantropiska förebilder bidragit till utvecklingen. På Swedish Philanthropy Summit den 27 april kommer filantropi diskuteras som en viktig faktor för entreprenörskap, kulturell mångfald och samhällelig förändring i en marknadsekonomi med stor offentlig sektor.¹²⁴

Precis som frivilligheten har sina stödpunkter i det nya landskapet har nu också filantropin – de mer småskaliga vardagsinsamlingarna såväl som de rik-

tigt stora donationerna – fått sina egna arenor och aktörer. Dessa aktörer sätter fältets regler – normer, standards eller koder – men man definierar och upprätthåller också dess gränser. På ett liknande sätt som de nya organisationerna i frivilliglandskapet utvecklar dessa filantropins aktörer – i nära interaktion med relevant forskning och lämplig politik – också filantropins begreppslika rum.

En av de mest intressanta språkliga nyheterna är begreppet ”folkhemsfilantropi”.¹²⁵ Under just rubriken *folkhemsfilantropi och nya insamlingsformer* genomförde man till exempel på Entreprenörskapsforum ett seminarium under december 2015 där såväl generalsekreteraren vid FRII som grundaren av Charity Rating medverkade.¹²⁶ I en kolumn i Svenska Dagbladet med det nya nyckelbegreppet som rubrik lyfter också en av initiativtagarna till *Filantropiskt Forum*, Maria Rankka, under 2014 fram betydelsen av de små givarna och de små gåvorna:

Även de små donationerna, folkhemsfilantropin, ökar i Sverige. Förra året gav svenska privatpersoner drygt 5,8 miljarder kronor till ideella organisationer enligt Svensk Insamlingskontroll. En ökning med 600 miljoner kronor jämfört med 2012 och nästan en miljard mer än 2010. En bidragande anledning till ökningen anses vara den lilla skattereduktion på max 1 500 kronor som infördes 2012, det vill säga 25 procent av gåvor upp till 6 000 kronor. «¹²⁷

Ett nytt organisatoriskt fält för frivillighet och filantropi

Så hur ska vi förstå den pågående utvecklingen? Jag väljer här att kombinera det teoretiska ramverk som har utvecklats kring *Strategic Action Fields* (SAFs) av Neil Fligstein och Doug MacAdam¹²⁸ med den i kapitlets inledning introducerade tanken om hur globala idéer reser. Dessa idéer – i det här fallet framförallt det anglosaxiska tankegodet som mobiliserar den nya frivilligheten och filantropin – reser mellan olika kulturella sammanhang och översätts på olika sätt in i nya lokala förhållanden, i detta fall det svenska civilsamhället.

En av de centrala idéer som författarna lyfter fram i teoribildningen kring SAFs handlar om de *International Governance Units* (IGUs) som de menar är centrala för att definiera och avgränsa ett organisatoriskt fält. Mellan dessa aktörer – ett slags intermediärer mellan de organisationer som ägnar sig åt verksamheten och deras omgivning – pågår ofta en kamp om herraväldet över fältet (jämför slagfält). Denna kamp handlar i huvudsak om att diskursivt manövrera ut motståndarna, söka allianser med andra aktörer på eller utanför fältet eller att försöka övertyga centrala beslutsfattare (till exempel inom statsapparaten) att förändra de regelsystem (exempelvis skattelagstiftningen) och förordningar som påverkar spelfältet.

Särskilt viktiga tycks dessa IGUs vara när det gäller etablering och underhåll av nya och framväxande fält (*emerging fields*). I det aktuella fältet tycks dessutom importen och den kulturella (åter)inbäddningen –

översättningen – av ett antal centrala nyckelbegrepp vara en central funktion. För det nya fältet för frivillighet och filantropi pågår vidare, som jag bedömer det, parallellt åtminstone två olika strider. För det första agerar dessa nya aktörer för att – delvis i konflikt med det tidigare välfärdsstats- och folkrörelsekontraktet – legitimera och expandera utrymmet för detta nya paradigm genom att förankra och bädda in de nygamla begreppen i samhällsdebatten. Man agerar också på olika sätt för att försöka mobilisera själva fenomenen i den organisatoriska praktiken, till exempel genom utbildningar och konferenser. För det andra tycks det pågå kamp mellan ett antal aktörer inom det unga och framväxande fältet som handlar om tolkningsföreträdet och vem som ska ha rätt att definiera gränserna och sätta reglerna för fältet.

Många av de tidiga initiativen i det framväxande landskapet – fältet – hade karaktären av intresse- eller paraplyorganisering. Ambitionen bakom dessa tycks ofta ha varit att samla och företräda de organisationer som i sina mer konkreta verksamheter kommer att omfattas av det nya fältet och dess reglering. Det handlar om organisationer som i sin vardag arbetar med och utvecklar nya metoder och angreppssätt som ryms inom ramen för det nya frivillig- och filantropi-paradigmet. Konkret handlar det exempelvis om att introducera nya modeller för insamlingsarbete och fundraising eller nya sätt att rekrytera och samordna frivilliga och volontärer, till exempel via frivilligcentraler eller nya digitala lösningar och sociala medier. Bland fältets centrala intermediärer märker vi också olika typer av initiativ som går ut på att för-

bättra de politiska förutsättningarna för såväl frivilligarbete som donationer och gåvor, men också om att företräda de personer som engagerar sig frivilligt eller ger pengar – volontärerna och givarna.

Oavsett om det handlar om organisationer som arbetar för att främja frivillighet, verka för bättre villkor för filantropi och insamlingsarbete eller driver en politiska agenda för att återintroducera dessa frågor, så menar jag att dessa aktörer analytiskt bör förstås som viktiga institutionella stödpunkter i det nya fältet för frivillighet och filantropi som växer fram. De fungerar i detta som en form av organisatoriska intermediärer vilka genom att öppna både det praktiska och det politiska rummet för dessa frågor även definierar och utvecklar ett nytt organisatoriskt fält.

Dessa organisationer arbetar inte bara för att utveckla den nya filantropiska praktiken eller politiskt gångbara argument för volontärer och frivilliga. De är också centrala i det pågående arbetet med att sätta reglerna och upprätta gränserna för aktörerna i på det nya fältet. Till exempel agerar de för att försöka bestämma vilka aktörer och verksamheter som bör betraktas som de godkända insamlingsorganisationerna och legitima filantroperna eller vad som är det rätta sättet att jobba med frivilliga och volontärer. De nya aktörerna är med andra ord centrala i skapandet av det nya fältet, såväl organisatoriskt som konceptuellt och politiskt och de bedriver detta arbete i en diskursiv kamp genom att mobilisera ett antal nyckelkoncept där de anglosaxiska rötterna och influenserna framträder tydligt.

Frivilliga och givande medborgare i både äldre och yngre sällskap

I takt med att den tidigare starka kopplingen mellan de gamla folkrörelsernas medlemskap och det svenska medborgarskapet försvagas kan vi också förvänta oss att andra processer och arrangemang för att bedriva idéburet arbete i det civila samhället blir betydelsefulla. I och med att andra vägar till medborgarskapet blir legitima eller till och med förväntade, kan vi även anta att nya eller åtminstone andra typer av organisationer och former för att bedriva verksamhet – som sällskapen – blir viktiga för att definiera de nya medborgardygdena. Här erbjuds verksamhetsarenor där nya filantroper och frivilliga kan fostras och tillägna sig de nya dygdena.

Grundidén är att utvecklingen kan förstås som en iterativ process där en fas i processen skapar förutsättningarna för den andra i ett växelspel. De nya vägarna till medborgarskapet som vi ser idag – filantropen och den frivillige – skapar utrymme för, men kräver också, en ny typ av organisatoriska sammanhang i det civila samhället för att kunna utvecklas. Viktiga sådana arenor där det nya medborgarskapets dygder kan växa fram och utövas kan upprätthållas och utvecklas av sällskapet. Samtidigt erbjuder äldre såväl som yngre sällskap skylfönster och inspiration för andra människor som här ges möjligheten att förvärva, utöva och utveckla de nygamla dygdena.

De äldre sällskapen vitaliseras

Som vi har sett finns det fortfarande sällskap kvar från tiden före folkrörelserna, eller sådana som har bildats i övergången mellan de två civilsamhällesepokerna. Det kan handla om organisationer som Pro Patria, Majblomman, FVO eller Föreningen Skyddsvärnet, men en handfull kristna stadsmissioner och diakonisällskap överlevde också 1900-talet. Det är extra intressant att i just detta sammanhang notera att just stadsmissionen verkar uppleva något av ett uppsving som en form för att bedriva social verksamhet med kristna förtecken, ofta i nära samverkan med församlingar eller pastorat inom Svenska kyrkan. Bara under de senaste åren har nya stadsmissioner bildats samtidigt som åtminstone ett par av de äldre tycks expandera.

Det är också intressant och viktigt att notera att vissa sällskap – som exempelvis Pro Patria – är av betydligt äldre snitt än exempelvis de stadsmissioner och diakonisällskap som uppstår under 1800-talet. Dessa äldre sällskap, med sina ursprungliga organisatoriska rötter långt in på 1700-talet, har inte bara klarat övergången mellan 1800-talets associationsväsende och 1900-talets folkrörelsesverige. De har även överlevt skiftet från 1700-talets bistrare klimat för medborgerligt engagemang och initiativ utanför de etablerade strukturerna och in i den öppnare 1800-talet. Från en situation med ett relativt sett starkt kungahus och en ännu livskraftig adel gick detta äldre sällskaps- och ordensliv in i ett 1800-tal som i många avseenden istället kom att definieras av just den framväxande borgerlighetens värderingar och sätt att organisera sig.

Även under folkrörelse-eran initierades mer sällskapsliknande organisationer. Ett sådant exempel är LP-stiftelsen som bildades 1959 med det formella namnet "Lewi Pethrus Stiftelse för filantropisk verksamhet". Detta kan ses som ett fristående utskott av pingströrelsen med start i en penninginsamling i samband med 70-årsdagen för rörelsens grundare, Lewi Pethrus. Stiftelsen inriktade sig på rehabilitering av missbrukare och alkoholister och verksamheten blev omfattande och framgångsrik. I slutet av 1990-talet ombildas LP-stiftelsen till ideell förening och den nya organisationen – LP-verksamheten – knöts samtidigt också tydligare än tidigare till ett antal kyrkor och församlingar inom pingströrelsen.

Genom den här typen av organisationer har människor på olika sätt – som volontärer, donatorer och givare – kunnat engagera sig för andra människor i frågor som ofta handlar om social utsatthet och sårbara positioner. På ett övergripande plan handlar denna typ av engagemang om hur vi tillsammans är och gör samhälle. I den relativt heterogena gruppen organisationer ser vi flera olika strategier och modeller där en viktig skillnad i de olika lösningarna handlar om hur man får resurser för verksamheten. När det gäller organisationer som FVO och Pro Patria handlar det framförallt om att på olika sätt ta hand om medel som har donerats eller tillkommit i tidigare perioder och där kapitalet nu förvaltas och avkastningen fördelas.

För organisationen Skyddsvärnet (som bildades 1910) tycks det istället primärt handla om olika former av avtal och kontrakt med den offentliga sektorn.

Men också frivilliga insatser i form av oavlönat arbete och de egna "sociala företagen" tycks idag vara viktiga inslag i deras arbete. Som en del av sin opinionsbildande verksamhet genomför man seminarier på aktuella teman och i mars 2016 planerar man exempelvis ett seminarium på ABF-Huset i Stockholm med rubriken: *Från ensamkommande och nyanländ till integrerad medborgare*.¹²⁹ I Majblommans fall bedriver man insamlingar av pengar – till exempel genom att sälja de klassiska majblommorna – för att främja organisationens uppdrag som bland annat handlar om att "hjälpa barn som behöver ekonomiskt stöd".¹³⁰ Detta är bara ett axplock ur en rik mångfald av aktiva, sällskapsliknande organisationer, de flesta äldre och engagerade inom det sociala området.

Sällskap av yngre snitt gör entré

Som ett något yngre initiativ av sällskapskaraktär på det sociala området skulle jag vilja lyfta fram stiftelsen Fryshuset. Det är en organisation som sedan starten i mitten av 1980-talet har byggt upp en omfattande och mångfacetterad verksamhet för ungdomar med sin bas i södra Stockholm. Under senare år även har expanderat verksamheten till andra platser i landet. De nya sällskapen är dock inte bara inriktade mot det sociala området, till gruppen nyare sällskap räknar jag även Världsnaturfonden (i Sverige verksam sedan 1971) samt Greenpeace – båda verksamma inom miljöområdet.

Ankomsten av just Greenpeace under 1980-talet skulle man till och med kunna betrakta som något av en stormsvala för vad som komma skulle i det svenska civilsamhälleslandskapet, särskilt med tanke på organisationens alternativa medlemskap och innovativa arbetsmetoder. Det är tydligt hur denna organisation inte passar in i den svenska folkrörelseförståelsen, när man ser hur den gång på gång genom beslut av domstolar och skattemyndigheter får lida ekonomiskt för sin mer "sällskapliga" form.¹³¹

Vare sig Fryshuset på det sociala området eller Världsnaturfonden och Greenpeace på miljöområdet stämmer med hur den idealtypiska folkrörelsen är uppbyggd och fungerar, och de förbinds inte heller med den unkna doft av 1700- eller 1800-tal som ibland följer med etiketten "sällskap". Samtidigt uppvisar tre dessa organisationer ett slags gener eller organisatoriska attribut som är främmande för den klassiska folkrörelse. De bär till exempel alla tre på tydliga spår av den slutenhet som vi kan förvänta oss av ett sällskap, och de tycks också visa tecken på ett slags alternativa tankegångar som påminner om åtminstone vissa aktörer i tidigare sällskapsvågor.

Jag har hittills räknat upp ett antal organisationer som jag menar bör förstås som sällskap. De är alla aktiva idag, en bit in på 2000-talet, och med flit har jag hämtat dem från olika områden och från olika tidsperioder. De är alla relativt välkända, alltifrån *Kungliga Sällskapet Pro Patria* från mitten av 1700-talet till stiftelsen *Fryshuset* från slutet av 1900-talet, flera har betydande resurser och de bedriver omfattande verksamhet. Men den bild jag försöker teckna handlar

inte bara – kanske inte ens huvudsakligen – om några stora, välkända och ofta synliga sällskap och samman slutningar i det svenska civilsamhälleslandskapet. Möjligen kan vi förstå dessa som ett slags fyrbåkar eller föregångare, men den riktigt stora förändringen pågår – om jag har rätt i min analys – på gräsrotsnivå.

En explosion av "medlemslösa" gräsrotssällskap

I takt med att både kompetensnivån och resursinnehavet hos enskilda medborgare har höjts eller ökat på många håll i samhället finns det idag utrymme för en växande gräsrotsrörelse av mer sällskapsliknande organisationer som på mikroplanet fungerar och agerar som sina äldre eller större syskon. Det är småföreningar och stiftelser av olika slag, kanske med en årsomsättning på några hundratusen kronor men sällan mer än en miljon. Man har en handfull medlemmar, vänner, supporters eller tillskyndare och inte sällan ett eller flera mindre och ofta tidsbegränsade bidrag eller projektstöd från kommun, företag, fonder eller stiftelser. En hypotes är också att flera av dessa gräsrotsorganisationer är relativt kortlivade, kanske 5–10 år. Sedan läggs verksamheten ner eller övergår i någon annan form. I dessa fall är det kanske snarare de enskilda individerna som – i rollerna som projektledare, initiativtagare, sociala entreprenörer eller eldsjälar – bär idéerna vidare till andra sammanhang och organisationer.¹³²

En utveckling mot många fler organisationer men var och en med färre människor, för att tala med Apostolis Papakostas¹³³, leder förstås till att medlemskapet får en helt annan betydelse i organisationen. Relativt sett blir varje enskild medlem viktigare i en förening som totalt kanske har fem eller tio medlemmar jämfört med hur det är i en jätteorganisation som har tiotusen eller kanske till och med hundratusen medlemmar. Ännu tydligare blir detta om vi också inkluderar de människor som är engagerade i en växande grupp små och medelstora aktiva stiftelser, inte sällan inrättade med en privat förmögenhet i botten, där slutenheten är närmast konstitutionell som en följd av det juridiska formatet.¹³⁴ Men situationen innebär också att de sätt på vilka medlemmar och andra tillskyndare diskuterar, bereder ärenden, fattar beslut, agerar och sköter organisationens verksamhet har potential att bidra till framväxten av en annan typ av medborgarskap än folkrörelsemedborgarskapet.

Medlemskapet försvinner förstås inte i och med dessa processer, men hos många av de nya aktörerna märker vi andra sätt att formulera relationen mellan organisationen och individen, vilket också Johan Hvenmark och Torbjörn Einarsson diskuterar.¹³⁵ Många av de nya sällskapen är formellt och juridiskt organiserade som ideella föreningar vilket formellt kräver att det finns ett antal medlemmar. Det innebär dock inte att dessa medlemskap organisatoriskt konstrueras på samma sätt som medlemskapen i de stora massorganisationerna – folkrörelserna – från 1900-talet. Tvärtom skulle en av poängerna med de nya organisationerna mycket väl kunna vara att de

inte är folkrörelser utan uppvisar andra kvaliteter eller egenskaper, till exempel när det gäller just hur man väljer att organisera relationen mellan individerna och organisationen, graden av social slutenhet eller hur organisationens governance organiseras. Papakostas använder i en kritisk betraktelse av utvecklingen till och med epitetet ”medlemslösa” för att karakterisera dessa nya organisationer, troligen med hänvisning till den klassiska folkrörelsen och dess massmedlemskap.¹³⁶

Ett omförhandlat medborgarkontrakt

Genom den omförhandling av det svenska civilsamhälleskontraktet som jag menar pågår får medborgarskapet en åtminstone delvis förändrad bas. Tentativt och i linje med de idéer jag driver i detta kapitel skulle transformationen förenklat kunna formuleras som en rörelse från folkrörelse och medlemskap till filantropi och frivillighet. Den ur folkrörelserna sprungna *medlemsmedborgaren* kompletteras successivt med – och utmanas av – den nya *frivillig- eller givar-medborgaren*.

Detta går förstås inte över en natt, och huruvida de nya inslagen kommer att få reellt genomslag i det svenska medborgarskapet bygger dels på hur stor mängd (nya och gamla) sällskap som är aktiva, dels på hur många människor det handlar om. Men det bygger också på hur de äldre folkrörelserna kommer att agera. Vilka kommer att öppna sig för de nya med-

borgarna i sina organisationer? Hypotesen är dock att vi kommer att få se en (ny) kategori medborgare som engagerar sig som frivilliga och filantroper i många små och ofta nybildade gräsrotssällskap. Här utvecklas och underhålls de medborgerliga dygder som ryms inom de globala tankeströmmarna vilka ligger till grund för det nya frivillig- och filantropi-paradigm som diskuterade tidigare. Också genom att i andra former än folkrörelsen bidra med sin egen tid eller genom att skänka pengar eller saker till goda och vällovliga ändamål och syften erövrar – socialt, moraliskt, symboliskt – de medborgerliga sporrarna, även om dessa nu har en delvis annan glans.

Vad står på spel?

Folkrörelsen är näppeligen utrotningshotad. Ryktet om dess nära förestående död är betydligt överdrivet, för att instämma med Tommy Lundström och Lars Svedberg.¹³⁷ Jag bedömer dock att den närmast totala dominans som just denna speciella organisationsmodell haft i det svenska civilsamhället nu är historia. Dessa organisatoriska lösningar har fått konkurrens av andra modeller för att organisera och driva idéburen verksamhet, vilket är tydligt inte minst när det gäller det civila samhällets organisering och finansiering av välfärdsproduktion. Relationen till de traditionella medlemmarna har också i många fall kommit att förändras, bland annat som en följd av den tilltagande professionaliseringen inom organisationerna samt medlemmarnas förändrade värderingar.

Vidare har även många av de organisationer som tidigare såg ut och betedde sig som den klassiska folkrörelsen under bara de allra senaste decennierna kommit att transformeras och utvecklas vidare organisatoriskt. I många fall har detta skett på ett sätt som gör att det inte längre är självklart att ens betrakta dem som folkrörelser – i alla fall inte i den mening som fenomenet kom att definieras och förstås i det svenska samhället under 1900-talet.

Folkrörelsemodellen försvinner inte under över-skådlig tid utan kommer att finnas med oss också under kommande decennier. I och med detta kan man snarare se det som att det civila samhället nu har berikats med fler sätt för människor att kanalisera sitt intresse och engagemang och att vi har fått ytterligare modeller för att bedriva idéburen verksamhet. Pluralismen ökar och denna mångfald öppnar dessutom för nya och mer komplexa kombinationer – hybridlösningar – som i många fall bygger på organisationslogiker som återfinns både inom och utanför det civila samhället.

Det vi nu ser är dock en framväxande organisatorisk praktik i vilken man på många håll inte lika tydligt adresserar ett antal grundläggande *maktfrågor* i samhället på det sätt som den klassiska folkrörelsemodellen gjorde. Istället tycks det vara frågor som handlar om *medmänsklighet* (eller åtminstone konstrueras som att de handlar om medmänsklighet) som nu allt tydligare står i förgrunden för hur vi kan kanalisera och organisera vårt engagemang i civilsamhället.¹³⁸

Om vi för en stund stannar upp här och funderar över vad som riskerar att gå förlorat, eller åtminstone

försvagas, i och med att dominansen för folkrörelsen som modell nu bryts på det sätt som jag trycker på i detta kapitel är det framförallt två argument som jag menar är värda att beakta. Det första handlar om den organisatoriska öppenheten och går i enkelhet ut på att systemet för att bli fullvärdig medlem i folkrörelsen som grundmodell är helt öppet och med låga inträdeskrav. Det andra argumentet utgår ifrån den ibland explicita, ibland implicita, ambitionen att folkrörelsen ska kunna utgöra en *alternativ* väg till makt och inflytande. Individer ur *annars exkluderade grupper av människor* skulle genom själva formen ges möjlighet till makt, inflytande och kontroll över samhällets utveckling. Det handlar i dessa fall dessutom om individer som ofta bär med sig andra erfarenheter och värderingar som en möjlig resurs in i olika sammanhang och därmed ökar mångfalden av perspektiv och värderingar.

Tagna tillsammans innebar dessa två principer eller ambitioner att många folkrörelser genom denna karriärfunktion för individer dels har berikat samhället med dessa andra erfarenheter och perspektiv, dels har fungerat som en språngbräda för en stor grupp individer. Det är individer som inte sedan tidigare bar med sig de olika former av annat kapital som Donald Broady refererar till när han, som jag noterade tidigare i kapitlet, lyfter fram betydelsen av detta folkrörelsernas "organisationskapital" för rekryteringen till maktfältet.¹³⁹

Det är förstås inte så att alla folkrörelser alltid har kunnat upprätthålla och varit framgångsrika i dessa två dimensioner. Rent teoretiskt är det också möjligt

att man kan organisera sig så att detta också skulle kunna ske i och genom den framväxande sällskapsform som jag har ägnat mig åt i detta kapitel. En styrka i folkrörelsemodellen ligger dock i att dess grundläggande principer och ambitioner var mer eller mindre *institutionaliserade*. På olika sätt upprätthölls eller återbekräftades dessa principer och ambitioner också av såväl det omgivande samhället och dess system för stöd och kontroll, som i den organisatoriska vardagen och praktiken.

Konklusion och diskussion

Idag kan inte inslagen av frivillighet och filantropi i Sverige längre reduceras till några få exotiska kryddor i en i övrigt fortsatt stark "folkrörelsemarinad".¹⁴⁰ Det är inte längre hållbart att analysera fenomenen frivillighet och filantropi som om detta enbart handlade om en handfull sandkorn som skaver och irriterar lite i de enhetliga organisatoriska sängkläder som det svenska civilsamhället har legat "inbäddat" i under stora delar av 1900-talet.¹⁴¹

Johan Vamstad och Johan von Essen har i ett tidigare arbete drivit tesen att såväl mönstren för som vår förståelse av välgörenhet och givande är under förändring.¹⁴² Jag ansluter till deras analys men tecknar i detta kapitel konturerna av det större sammanhang eller – med mitt språkbruk – det organisatoriska rum i vilket jag menar att den pågående omförhandlingen av det tidigare samhällskontraktet sker. Jag menar

att sällskapsformen idag har kommit att inta en allt viktigare plats i detta rum. Samtidigt menar jag att vi mycket tydligare måste sätta sökljuset på det kombinerade organisatoriska och begreppsliga fältet för frivillighet och filantropi som har utvecklats under de senaste decennierna.

Jag identifierar i mitt bidrag ett antal centrala aktörer och initiativ som jag menar utvecklar och underhåller det framväxande landskapet för frivillighet och filantropi, samtidigt som jag pekar på vad jag upplever som en återkomst av formen sällskapet som ett sätt att organisera sig i det svenska civilsamhället. Som en möjlig konsekvens av – men också drivkraft för – den pågående utvecklingen driver jag även en mer spekulativ idé om ett förändrat medborgarkontrakt.

En omförhandling av det svenska samhällskontraktet pågår alltså och i processen utmanas många av 1900-talets folkrörelser i sina maktpositioner, i förmågan att attrahera och kanalisera människors engagemang och i rollen att fostra medborgarna. Som en del av utmaningen tycks de allra senaste decennierna inrymma ett slags rekonstruktion av såväl det frivilliga som det filantropiska och utrymmet för dessa fenomen i samhället. Rekonstruktionen underhålls och drivs framåt dels av ett nytt språkbruk – ”filantropiskan” – dels av ett antal aktörer som utgör viktiga stödpunkter i det nya frivilliglandskap som nu växer fram. Jag har här valt att analysera utvecklingen som framväxten av ett nytt strategiskt handlingsfält (*strategic action field*).¹⁴³ Vid närmare analys av detta fält framträder ett antal aktörer – mellanhänder – vilka

har utvecklat nyckelfunktioner som i huvudsak handlar om att dra upp gränserna för och definiera spelreglerna i det framväxande fältet. En viktig roll för dessa nya organisationer handlar om att – delvis i kamp med varandra – definiera, hantera och omsätta de många olika nya initiativ som utvecklas inom ramen för det framväxande och kombinerade frivillig- och filantropiparadigmet. De nya aktörerna är viktiga även när det handlar om att för det svenska sammanhanget översätta och ge mening åt det i huvudsak anglosaxiska tankegods som sedan en tid tillbaka växer fram i ett transnationellt rum. Dessa organisationer definierar och förhandlar med andra ord det nya utrymmet för frivillighet och filantropi i det svenska samhället.

Såväl den större, pågående omförhandlingen av samhällskontraktet som denna mer specifika rekonstruktion innebär en omprövning av själva kärnan i vad det civila samhället är eller bör vara. Omprövningen handlar därmed både om *vad* det civila samhällets organisationer bör göra och det *sätt* på vilket verksamheterna bör organiseras och bedrivas. Omförhandlingen och rekonstruktionen av den svenska frivilligheten och filantropin utgör, förutom att det har fungerat som ram för analysen av sällskapsformens förnyade aktualitet, ett av kapitlets huvudbudskap.

I mitt bidrag fokuserar jag på civilsamhällets organisering och ett särskilt intresse utvecklas för sällskapsformen. I framställningen har sällskapet framförallt ställts i relation till och beskrivits som något av en utmanare till den sedan tidigare dominerande folkrörelsen. Jag argumenterar för att formen sällskap

åter tycks vara på frammarsch och mycket väl också skulle kunna vara en av hemmahamnarna och de organisatoriska fästpunkterna för de nya idéströmningarna kring frivillighet och filantropi som har identifierats i kapitlet.

Sällskapet skulle som form mycket väl kunna utgöra ett slags organisatorisk brygga inte bara mellan det transnationella tankegodset (frivillighet och filantropi) och det lokala (svenska) sammanhanget utan också mellan den tidigare folkrörelsetraditionen och många av de nya initiativ som tas i civilsamhället. Kanske kan vi på så sätt betrakta och förstå sällskapet som en arena också för mötet mellan å ena sidan det nya frivillighets- och filantropiparadigmet och å andra sidan den svenska folkrörelsetraditionen?

Som en följd av den relativt komplexa och sammanfattade utveckling som sammanfattas i texten menar jag att också grunderna för det svenska medborgarskapet är på väg att förändras. Jag väljer att betrakta det som att även medborgarskapskontraktet är under omförhandling. Medborgarskapet som det kom att gestaltas under förra århundradet genom folkrörelsernas intåg och inflytande tycks få ett delvis nytt innehåll. I denna process har möjligen sällskapen, de äldre såväl som de yngre, viktiga roller att fylla. En sådan roll är att erbjuda de nya civilsamhällesmedborgarna – filantroperna och de frivilliga – det organisatoriska utrymmet eller arenorna som behövs för att utöva och praktisera de nygamla medborgardygdena.

Sällskapen upprätthåller dock inte bara arenor för att utöva dygdena, vi kan också betrakta det som att de fungerar som ett slags moderna medborgerli-

ga gym eller motionshallar för att träna och utveckla dessa dygder. På samma sätt som folkrörelserna och folkbildningen ofta har tillskrivits funktionen av ”demokratiskolor” i fostran av nya generationer av medborgare kan vi alltså betrakta sällskapen som en form av träningsläger för nya och gamla frivilliga och filantroper som på olika sätt vill bidra med resurser, energi och engagemang.

Medlemslösa organisationer eller jourhavande medborgare?

Som jag har noterat tidigare i kapitlet beskriver sociologen Apostolis Papakostas i en intressant och kritisk betraktelse de nya gräsrotsinitiativ som diskuteras mot slutet av kapitlet som ett slags ”medlemslösa organisationer”.¹⁴⁴ Det verkar rimligt att anta att de flesta av dem saknar medlemmar i en mer klassisk folkrörelseförståelse av begreppet. Dessa sällskap saknar dock knappast medborgare. Dessa medborgare tycks ofta vara både välutbildade och resursstarka, vilket förstås erbjuder flera utmaningar i de fall organisationens verksamhet berör grupper av människor med sämre förutsättningar. De svåra frågorna infinner sig omedelbart.

Hur löser man i dessa organisationer frågan om förankring och representativitet? Hur hanterar man situationen att sällskapets personer gör sig till talesmän för den ofta utsatta ”målgruppen” eller uttolkare av de behov som dessa individer har? Det kan

handla om ungdomar i social utsatthet, fattiga kvinnor i olika former av biståndsprojekt eller arbetslösa i glesbygd eller förort. På vilka grunder ska organisationerna kunna sägas föra de nyanlända flyktingarnas talan, representera boende i området eller inkludera de funktionshindrade i besluten? Hur undviker man att det korta perspektivet eller den närmast naturgivna småskaligheten i denna typ av organisering gör att långsiktighet och trygghet riskeras för de människor och de frågor som berörs? På vilket sätt bör och kan såväl nya som äldre sällskap ställas till svars för sin verksamhet och för hur de prioriterar användningen av sina resurser? Inför vem, vad eller vilka står deras huvudmän, medlemmar, ledningar, tjänstemän, filantroper och frivilliga ansvariga?¹⁴⁵

Klart är dock att det handlar om medborgare som agerar och engagerar sig. Därmed kan vi betrakta det som att de går ur den mer avvaktande, bevakande eller slumrande fasen i sitt medborgerliga engagemang som antyds med metaforerna "jourhavande"¹⁴⁶ – eller "standby"¹⁴⁷ – medborgare, begrepp som statsvetaren Erik Amnå har lanserat för att beskriva det aktuella tillståndet. Vi får bilden av någon form av alarm som ljuder och utlöser febril medborgerlig aktivitet, vilket leder till omprioriteringar av vardagens tidsanvändning och resursfördelning.

Om vi med Apostolis Papakostas ska oroa oss för sällskapets "medlemslöshet" eller om vi med Erik Amnå ska glädja oss över dess potentiella flexibilitet när det gäller att väcka och aktivera våra "jourhavande medborgare" är nog en fråga som var och en själv får ta ställning till. Klart är dock att sällskapsformen

representerar något delvis nytt – eller åtminstone annorlunda – jämfört med den tidigare så starka och dominerande folkrörelsemodellen. Inte minst tycks det annorlunda handla om på vilket sätt och i vilka former människors intresse och engagemang kanaliseras och omsätts i verksamhet, men även om hur denna verksamhet organiseras och leds. Den energi och de resurser som människor bär på verkar i sällskapets form kunna frigöras på andra sätt och i andra former, möjligen också för andra frågor och syften. I detta möte formas och fostras nya medborgare där nygamla dygder som filantropi och frivillighet nu finner en ny klangbotten i ett transnationellt tankegods med i huvudsak anglosaxiska förtecken.

KOLUMNTITEL

Källor kap 11	Litteratur kap 12	Jacobsson, Kerstin & Tamm Hallström, Kristina, <i>Den organiserade frivilligheten</i> , Malmö: Liber, 2004.
Kungl. Sällskapet Pro Patrias protokoll 1948–2013	Ahlberg, Alf "Folkhögskolan och de svenska folkrörelserna", i <i>Svensk folkhögskola under 75 år</i> , red. K. Hedlund, Stockholm: Lars Hökerbergs Bokförlag, 1943.	Braunerhjelm, Pontus, "Förord" till Hans Sjögren, <i>Filantropi genom stiftelser</i> , Filantropiskt forum rapport #1, Stockholm: Entreprenörskapsforum, 2012.
Kungl. Sällskapet Pro Patrias arkiv, Stockholm stadsarkiv		
Litteratur		
Engelhart, Thorvald, <i>Kongl. Sällskapet Pro Patria. Historik över Sällskapets upprinnelse, omskiften och öden, efter gamla handlingar upptecknad</i> . Stockholm 1901	Amnå, Erik, <i>Jourhavande medborgare. Samhällsengagemang i en folkrörelsestat</i> , Lund: Studentlitteratur, 2008.	Broady, David <i>Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin</i> , Stockholm: HLS Förlag, 1990.
Kungl. Sällskapet Pro Patria, Stockholm 1993	Amnå, Erik "När medborgaren står standby", i <i>Statsvetenskaplig Tidskrift</i> , 117 (1), 2015.	Chahim, Dean & Prakash, Aseem "NGOization, foreign funding, and the Nicaraguan civil society", i <i>Voluntas</i> (25:487–513), 2014.
Lind, Peter, "Dyden vare Wår Ledare! Nästans wål Wår Afsigt!" – studier i det svenska 1700-talets ordensretorik, licentiatavhandling i retorik Uppsala universitet. Uppsala 2010	Appadurai, A.rjun <i>Modernity at large: Cultural dimensions of globalization</i> , Minneapolis: University of Minneapolis Press, 1996.	Christiansson, Elisabeth, <i>Kyrklig och social reform. Motiveringar till diakoni 1845–1965</i> , Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2006.
	Arla Coldinu Orden 1765 8/5 1915 <i>Minnesskrift</i> , Stockholm: Arla Coldinu Orden, 1915.	<i>Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel</i> , red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012a.
	Barrett, David V. <i>Secret societies. From the ancient and arcane to the modern and clandestine</i> , London: Cassell plc, Blandford, 1999.	Clark, Peter, <i>British Clubs and Societies 1580–1800. The Origins of an Associational World</i> , Oxford: Oxford University Press, 2000.
	<i>Beyond NGO-ization. The development of social movements in Central and Eastern Europe</i> , red. Kerstin Jacobsson & Steven Saxonberg, London: Ashgate, 2013.	<i>Den privat–offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860–1940</i> , red. Monika Janfelt, Köpen-
	Bogdan, Henrik, <i>Western esotericism and rituals of initiation</i> , New York: State University of New York Press, 2007.	
	Boström, Magnus., Forssell, Anders,	

hamn: Nordiska Ministerrådet, 1999.

Einarsson, Stefan, *Ideology being governed. Strategy formation in civil society*, avhandling, Handelshögskolan i Stockholm, 2012.

Einarsson, Stefan *Medlemskap, ideologi och strategi. En studie av IOGT-NTO 1970–2009*, Forskning i Fickformat, Stockholm: Stockholm School of Economics Institute for Research, Handelshögskolan i Stockholm, 2016.

Einarsson, Stefan & Wijkström, Filip, *Det nya svenska stiftelseväsendet*, Stockholm: Stockholm School of Economics Institute for Research, Handelshögskolan i Stockholm, under publicering.

Einarsson, Torbjörn, *Membership and organizational governance*, avhandling, Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm, 2012.

Einarsson, Torbjörn, Sjöstrand, E. & Wijkström, Filip, *Projektleddaren, organisationen och projektet. En studie av projektleddarens arbetsituation i projekt finansierade av Allmänna Arvsfonden 2012–2014*, Stockholm: Allmänna Arvsfonden, 2016.

von Essen, Johan & Åberg, PPelle *Folk-rörelseanknytningar och marknadsrelationer*, Stockholm: Folkbildningsrådet, 2009.

Fligstein, Neil & McAdam, Doug, "Toward a general theory of strategic action fields", i *Sociological Theory* 29:1, 2011.

Fligstein, Neil & MacAdam, Doug, *A*

theory of fields, Oxford: Oxford University Press, 2012.

Ju mer vi är tillsammans, Folkkrörelseutredningen, SOU 1987:33–35, Stockholm: Allmänna förlaget, 1987.

Friberg, K. "Accounts along the aid chain: administering a moral economy", i *Journal of Global Ethics*, Vol 11:2, 2015.

Frivilligcentraler i Sverige – en kartläggning, Stockholm: Socialstyrelsen, 2007.

Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt, rapport av Socialtjänstkommittén, SOU 1993:82, 1993.

Global Ideas. How ideas, objects and practices travel in the global economy, red. B. Czarniawska & G. Sevón, Stockholm: Liber, 2005.

Global themes and local variations in organizations and management. Perspectives on globalization, red. G.S. Drori, M.A. Höllerer & P. Walgenbach, New York: Routledge, 2014.

Globalization, philanthropy, and civil society. Projecting institutional logics abroad, red. David C. Hammack & Steven Heydemann, Bloomington: Indiana University Press, 2009.

Grafström, Maria, Windell, Karolina & Petrelius Karlberg, Pernilla, "Mediatization of civil society organizations: (De)legitimation of the Swedish Red Cross", i *Journal of Civil Society*, 11:3, s. 227–241, 2015.

Hansson, Jan-Håkan, & Wijkström, Filip, *Civilt samhälle, social ekonomi eller non-profit? Fallet Basta Arbetskooperativ*, Slutrapport från ett forskningsprojekt, Sköndalsinstitutets skriftserie, Stockholm: Ersta Sköndal högskola, 2001.

Harding, Tobias, *Framtidens civilsamhälle. Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen*, Statsrådsberedningen. Stockholm: Regeringen, 2012.

Heckscher, Gunnar, *Staten och organisationerna*, 3:e uppl., Stockholm: Sober Förlag/ European Civil Society Press, 2010 (orig. 1951).

Hillström, Magdalena, *Ansvar för kulturarvet. Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919*, avhandling, Linköpings universitet, 2006.

Hort, Sven E. O. *Social policy, welfare state, and civil society. Volume II. The lost world of social democracy 1988–2015*, Lund: Arkiv förlag, 2014.

Hvenmark, Johan & Wijkström, Filip., *The popular movement marinade. The dominant civil society framework in Sweden*, paper presenterat vid ISTR:s 6th International Conference, Toronto, Canada (July 11–14), 2004.

Hvenmark, Johan, *Reconsidering membership. A study of individual members' formal affiliation with democratically governed federations*,

avhandling, Handelshögskolan i Stockholm, 2008.

Hvenmark, Johan., & Einarsson, Torbjörn, "Efter medlemskapet?", i *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*, red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012.

Hvenmark, Johan, "Business as usual? On managerialization and the adoption of the balanced scorecard in a democratically governed civil society organization", i *Administrative Theory & Praxis*, vol. 35(2), 2013.

Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer: Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1985.

Jansson, Torkel, "Karl Johan och hans tid. Sängkammarregemente och samhällelig frisfär", i 1809. *Rikssprängning och begynnelse. 200-årsminnet av Finska kriget*, Utställningskatalog, Stockholm: Livrustkammaren, 2008.

Johansson, Hilding, *Folkrörelserna i Sverige*, Stockholm: Sober Förlag AB, 1980.

Johansson, Staffan, *Ideella mål med offentliga medel. Förändrade förutsättningar för ideell välfärd*, Stockholm: Sober förlag/European Civil Society Press, 2005.

Jordansson, Birgitta, *Den goda människan*

från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt, Göteborg: Arkiv förlag, 1998.

Karlsson, Mikael, *Filantropi under konstruktion: En undersökning av Sällskapet DBW:s samhällsengagemang 1814–1876*, avhandling, Uppsala universitet, 2012.

Kollind, Anna-Karin, "Kvinnor och socialt arbete – vid övergången från filantropi till profession", i *Socialvetenskaplig tidskrift* (nr 2–3:172–192), 1993.

Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?, red. Laura Hartman, Stockholm: SNS, 2011.

Linde, Stig, *Församlingen i granskningssamhället*, avhandling, Lunds universitet, 2010.

Lifvendahl, Tove, *Att ge. Samtal med svenska filantroper*, Stockholm: Ekerlids Förlag, 2012.

Lifvendahl, Tove, "Filantropi breddar samhällsdebatten", i *Svenska Dagbladet*, 25 maj, 2015.

Lundin, Claes & Strindberg, August, *Gamla Stockholm*, kap. "Kap XIII. Ordens-Sällskap och Klubbar", http://www.stockholmskallan.se/PostFiles/SMF/SD/SSMB_0006306_14.pdf, 1882.

Lundkvist, Sven, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*, Uppsala: Uppsala universitet, 1977.

Lundström, Tommy, "Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige", i *Frivillig organisering i Norden*, red. Kurt Klaudi Klau-

sen & Per Selle, Oslo: Tano Forlag, 1994.

Lundström, Tommy & Svedberg, Lars, "Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning", i *Socialvetenskaplig tidskrift* (nr 2–3:106–124), 1998.

Lundström, Tommy & Wijkström, Filip, *The nonprofit sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press, 1997.

Lundström, Tommy & Wijkström, Filip, "Från röst till service: Vad händer sedan?", i *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*, red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012.

Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremer-förbundet 1884–1921*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1997.

Marjanen, Jani, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall: Finska hushållnings-sällskapet i europeisk, svensk och finsk kontext 1720–1840*, avhandling, Helsingfors universitet, 2013.

Medborgerliga aktiviteter 2008–2009, Levnadsförhållanden Rapport 120, Stockholm: Statistiska Centralbyrån, 2011

Micheletti, Michele, *Det civila samhället och staten. Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*, Stockholm: Publica/Fritzes, 1994.

Mystiskt brödraskap – mäktigt nätverk. Studier i det svenska 1700-talsfrimureriet, red. Andreas Önnersfors, Ugglan, Minervaserien,

Lund: Lunds universitet, 2006.

Non-profit och välfärden, red. Kurt Almqvist, Lotta Gröning & Lars Trägårdh, Stockholm: Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål, 2013.

Norberg, Johan R, & Redelius, Karin, "Idrotten och kommersen" i *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*, red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012.

Palmberg, Johanna, "Filantropi – den bortglömda faktorn i en entreprenöriell ekonomi?", i *Ekonomisk Debatt*, bokanmälningar, nr 6, årgång 41, 2013.

Papakostas, Apostolis, "De medlemslösa organisationernas tidevarv", i *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*, red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012.

Persson, Göran, *Tal av statsminister Göran Persson vid Kommunalarbetareförbundets kongress*, 28 maj 2001. Stockholm: Regeringskansliet, 2001.

Petrelus Karlberg, Pernilla, Grafström, Maria & Windell, Karolina, "The Creation of a Crisis of Confidence: A Study of the Mediatization of the Red Cross", i *Trust and Organization. Confidence Across Borders*, red. Marta Reuter, Filip Wijkström & Bengt Kristensson Ugglå, New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Petrelus Karlberg, Pernilla, Grafström,

Maria & Windell, Karolina "Risken med att synas – om organisatoriska konsekvenser av en förtroendekris i medierna", i *Risker och riskhantering i näringsliv och samhälle*, red. Richard Wahlund, Stockholm: Stockholm School of Economics Institute for Research, 2016.

Politiska resurser och aktiviteter 1992–2001, Levnadsförhållanden Rapport 102, Stockholm: Statistiska Centralbyrån, 2003.

Qvarsell, Roger, "Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete – en historisk översikt", i *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. SOU 1993:82, Stockholm: Statens offentliga utredningar, 1993.

Rankka, Maria, Backström, Camilla, Braunerhjelm, Pontus, Carlberg, Anders, Demirbag-Sten, Dilsa, Fagerberg, Kerstin, Norton, Emily, von Platen, Gunilla, Stenström, Emma, & Brändström, Dan "Sverige behöver fler filantroper", i *Svenska Dagbladet*, 29 maj, 2012.

Rankka, Maria, "Försvara folkhemsfilantropin!", i *Svenska Dagbladet*, 7 november, 2014.

Reuter, Marta, "Överenskommelsen som spegel och arena", i *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*, red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012.

Roberts, John M., *The mythology of the secret societies*, London: Watkins Publishing,

1972/2008.

Rothstein, Bo, *Den korporativa staten. In-tresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*, Stockholm: Norstedts Juridik/Fritzes, 1972/2008.

Sandler, Richard, "Från Håla till Brunnsvik", i *Svensk folkhögskola under 75 år*, red.K. Hedlund, Stockholm: Lars Hökerbergs Bokförlag, 1943.

Sjöberg, Marja Taussi & Vammen, Tinne, *På tröskeln till välfärden. Välgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930*. Stockholm: Carlssons, 1995.

Slopad skattereduktion för gåvor, Finansdepartementet, februari 2015, Stockholm: Regeringskansliet, 2015.

Stenius, Henrik, *Frivilligt. Jämlikt. Samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1987.

Stenius, Kerstin, *Privat och offentligt i svensk alkoholstvärld: arbetsfördelning, samverkan och styrning under 1900-talet*, avhandling Lunds universitet, Lund: Arkiv Förlag, 1999.

Svedberg, Lars, "Utblick mot Danmark", i *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. SOU 1993:82, Stockholm: Statens offentliga utredningar (s. 217–241), 1993.

Svedberg, Lars, "Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?", i *Välfärdstjänster i omvandling. Antologi från Kommittén Välfärdsboksut.*, red. Marta Szebehely, SOU 2001:52. Stockholm: Regeringen, 2001.

Svedberg, Lars, "Det civila samhället och välfärden – ideologiska önskedrömmar och sociala realiteter", i *Civilsamhället. Några forskningsfrågor*, red. Erik Amnå, Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond/Gidlunds förlag, 2005.

Söderlund, Petra, "Hundra år av vitterhet. Svenska Vitterhetssamfundets verksamhet och organisering", anförande vid Svenska Vitterhetssamfundets årsmöte den 17 maj 2006, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, 2006.

Thörn, Kerstin, "Föreningen för Vägörens Ordning och bostadsfrågan", i *På tröskeln till välfärden. Vägörensformer och arenor i Norden 1800–1930*, red. Marja Taussi Sjöberg & Tine Vammen, Stockholm: Carlssons, 1995.

Thörn, Kerstin, *En bostad för hemmet: Idehistoriska studier i bostadsfrågan 1889–1929*, Umeå: Umeå universitet, 1997.

Thörnberg, Ernst H. *Folkkrörelser och samhällsliv i Sverige*, Stockholm: Bonniers, 1943.

Trägårdh, Lars & Vamstad, Johan, *Att ge eller beskattas. Avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige eller andra länder*, Stock-

holm: Sektor3, 2009.

Trägårdh, Lars, "Det borgerliga samhällets återkomst", i *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*, red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012.

Ullman, Annika, *Stiftarinnegenerationen. Sofi Almqvist, Anna Sandström, Anna Ahlström*, Stockholm: Stockholmia Förlag, 2004.

Vamstad, Johan & von Essen, Johan, "Charitable giving in a universal welfare state – charity and social rights in Sweden", i *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, Vol 42:285–301, 2013.

Vogel, Joachim, Amnå, Erik, Munch, Ingrid & Häll, Lars, *Föreningslivet i Sverige. Välfärd. Socialt kapital. Demokratiskola*, Stockholm: Statistiska Centralbyrån, 2006.

Weinryb, Noomi, *Free to conform. A comparative study of philanthropists' accountability*, avhandling, Uppsala: Uppsala universitet, 2015.

Wijkström, Filip & Einarsson, Stefan, *Foundations in Sweden. Their scope, roles and visions*, Stockholm: Stockholm School of Economics, 2004.

Wijkström, Filip & Lundström, Tommy, *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället*, Stockholm: Sober förlag/European Civil Society Press, 2002.

Wijkström, Filip & Lundström, Tommy, "Rekonstruktionen av det frivilliga: de nya civilsamhällesmedborgarna", i *Med kärlek till*

det oordnade, red. Johan von Essen, Magnus Karlsson, Lena Blomquist, Emilia Forsell & Lars Trägårdh, Stockholm: Ersta Sköndal högskola, 2015.

Wijkström, Filip, "'Charity speak' and 'business talk'. The on-going (re)hybridization of civil society", i *Nordic civil society at a cross-roads*, red. Filip Wijkström & Annette Zimmer, Baden-Baden: Nomos, 2011.

Wijkström, Filip, "The Swedish non-profit sector in international comparison", i *Annals of Public and Cooperative Economics*, 68:4.

Wijkström, Filip, "Civil society dynamics in the 21st Century", i *Kolmannenella lähteellä. Hyvinvointipalveluja kulttuurin, liikunnan ja nuorisotyön aloilta*, red. Nelli koivisto, Kai Lehtikainen, Riitta Pasanen-Willberg, Minna Ruusivirta, Pasi Saukkonen, Pirtta Tolvanen & Arsi Veikkolainen, Helsingfors: Kokos palvelut/Teaterhögskolan, 2010.

Wijkström, Filip, "Hybrider i civilsamhället. När ekonomiskan och filantropiskan kom till byn", i *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*, red. Filip Wijkström, Stockholm: European Civil Society Press, 2012b.

Wijkström, Filip, "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer. Nya samhällsmedborgare i ett omförhandlat samhällskontrakt", i *Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar*, Stockholm: Folkuniversitetet, 2015.

Wisselgren, Per, *Samhällets kartläggning*

re. *Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2000.

Volontärbyrå. Ansökan om fortsatta ekonomiskt stöd, Förslag till beslut, tjänsteutlåtande till Socialtjänstnämnden, Stockholm: Stockholms Stad, 2006.

Välfärdstjänster i privat regi. Framväxt och drivkrafter, red. Henrik Jordahl, Stockholm: SNS, 2013.

Åberg, Ingrid, «Filantroper i aktion», i *På tröskeln till välfärden. Välgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930*, red. Marja Taussi Sjöberg & Tine Vammen, Stockholm: Carlssons, 1995.

Öberg, POla, *Särintresse och allmänintresse: Korporatismens ansikten*, Uppsala: Almqvist och Wiksell, 1994.

Östholm, Hanna, *Litteraturens uppodling. Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*, avhandling, Uppsala universitet, 2000.

INTERNETKÄLLOR

- Arbetsgivaralliansen (2015) *Volontärförsäkring*, www.arbetsgivaralliansen.se/Documents/Publik/pdf/Försäkring/FörsäkringsinformationVolontäraajuni2014.pdf (nedladdad 2015-03-03)
- Bilderberggruppen (2015) <https://sv.wikipedia.org/wiki/Bilderberggruppen> (besökt 2015-10-08)
- Center for frivilligt socialt arbejde (2015) *Om Center for frivilligt socialt arbejde*, <http://www.frivillighed.dk/Webnodes/da/Web/Public/Om+os> (besökt 2015-04-28)
- Charity Rating (2015) *Om Charity Rating*, <http://charityrating.org/omcharityrating/> (besökt 2015-03-17)
- Entreprenörskapsforum (2012) *Filantropiskt Forum*, entreprenorskapsforum.se/natverk/filantropisktforum (besökt 2012-07-05)
- Entreprenörskapsforum (2015a) *Swedish Philanthropy Summit*, entreprenorskapsforum.se/aktiviteter/swedishphilanthropysummitentrepreneurshipandinovations/ (besökt 2015-02-28)
- Entreprenörskapsforum (2015b) *Folkhemsfilantropi och nya insamlingsformer*, entreprenorskapsforum.se/aktiviteter/folkhemsfilantropi-och-nya-insamlingsformer/ (besökt 2016-02-04)
- The Fabian Society (2015) en.wikipedia.org/wiki/Fabian_Society (besökt 2015-10-07)
- FRII (2015) *Vårt uppdrag*, www.frii.se/omfrii/vartuppdag/ (besökt 2015-02-28)
- Frivillighet Norge (2015) *Om oss – Frivillighet Norge*, http://www.frivillighetnorge.no/no/om_oss/ (besökt 2015-04-27)
- Frivilligsamordnarnas Förbund (2015) *Förbundet*, www.frivilligsamordnarna.se/page.php?id=1, (besökt 2015-02-28)
- Föreningen FVO (2015) www.foreningenfvo.se (besökt 2015-02-06)
- Givarguiden (2016) www.givarguiden.se/vad-ar-givarguiden (besökt 2016-02-07)
- IOGT-NTO (2009) *Personalpolicy för IOGT-NTO, UNF, Junis och NSF*, antagen av IOGT-NTO-rörelsens gemensamma styrgrupp 2009-03-19; iogt.se/wp-content/uploads/Arbetsledarpärm-2014-Kap-2.pdf, (nedladdad 2015-10-11)
- Majblomman (2016) *Barn hjälper barn*, <http://www.majblomman.se/Salj-Majblommor/Barn-hjalper-barn> (besökt 2016-02-11)
- Riksförbundet för Sveriges Frivilligcentraler (2015) *Start*, www.frivilligcentralerna.nu (besökt 2015-02-28)
- SRF (2015) *Olika typer av medlemskap*, www.srf.nu/bli-medlem/olika-typer-av-medlemskap (besökt 2015-02-05)
- Stiftelser i samverkan (2015) *Om föreningen*, www.stiftelserisamverkan.se/omoss.4.11e321491179caa6008800014868.html (besökt 2015-02-28)
- Skyddsvärnet (2016) *Från ensamkommande & nyanländ till integrerad medborgare*, <http://www.skyddsvarnet.se/Pressrum/Nytt-avtal/Kostnadsfritt-seminarium-8-mars-Fran-ensamkommande-nyanland-till-integrerad-medborgare> (besökt 2016-02-11)
- Stockholm Philanthropy Symposium (2015) *2014 Program*, filantropi.eu (besökt 2015-02-28)

Svensk Insamlingskontroll (2015) *Om oss*, www.insamlingskontroll.se/sidor/omoss (besökt 2015-03-17)

Verein für Socialpolitik (2015) www.socialpolitik.de/En/history (besökt 2015-10-07)

(Endnotes) kap 11

1 Se Björn Lindquists artikel "Kungl. Sällskapet Pro Patrias utmärkelser" i denna volym.

2 Se Martin Gustavssons kapitel "Från gåvobrev till rentierkapitalism" i denna volym.

3 Se Björn Lindquists ovannämnda artikel.

4 En kvinna har tidigare varit ledamot nämligen änkefru Anna Maria von Balthazar Knigge. Se Björn Lindquists artikel "Kungl. Sällskapet Pro Patrias tidiga historik, ledning och förvaltning" i denna volym.

5 Se vidare Martin Gustavssons artikel "Från gåvoekonomi till rentierkapitalism" i denna volym.

(Endnotes) kap 12

1 För en analys av hur centrala begrepp och fenomen ur den amerikanska civilsamhällestraditionen av stiftelser och charity har gått så att säga på internationell export, se *Globalization, philanthropy and civil society*, 2009. För analyser (och kritik) av hur delar av ett liknande tankegods omsätts i det lokala i Latinamerika eller Central- och Östeuropa, se exempelvis Chahim & Prakash, 2014, eller *Beyond NGO-ization*, 2013.

2 För en liknande analys av den resa och översättning som det brittiska "compact" gör in i Sverige via den svenska "överenskommelsen", se Reuter, 2012.

3 För det teoretiska ramverket bakom en sådan analys, se exempelvis *Global themes and local variations in organization and management*, 2014. För ett svenskt arbete som ansluter till denna ansats, se *Global ideas*, 2005.

4 Wijkström, 2010. Jag använder mig av Arjun Appadurais teknik (1996) att konstruera olika former av "scapes". Appadurais original-scapes – till exempel *technoscape* och *mediascape* – är ett slags flytande och överlappande parallella världar baserade i en kollektiv föreställningsvärld.

5 I den fortsatta framställningen används i huvudsak det kortare Pro Patria.

6 Det finns i Sverige ingen juridisk form som motsvarar idén om sällskapet, men

organisationer som bär dessa karaktärsdrag återfinns ofta som ideella föreningar eller stiftelser.

7 Jansson, 1985.

8 För några vetenskapliga arbeten som tar sig an denna typ av organisationer och deras roll i samhället, se t.ex. Jansson, 1985; Qvarsell, 1993; Åberg, 1995; Manns, 1997; Jordansson, 1998; *Den privat-offentliga gränsen*, 1999; Wisselgren, 2000; Ullman, 2004; Christiansson 2006; Karlsson, 2012.

9 Trägårdh, 2012, s. 300.

10 Se även Jani Marjanens bidrag i denna volym där just den sociala slutenheten diskuteras utförligt.

11 Söderlund, 2006.

12 Söderlund, 2006, s. 5.

13 Två intressanta brittiska arbeten om hemliga sällskap är Roberts, 1972/2008, *The mythology of the secret societies* samt Barrett, 1999, *Secret societies. From the ancient and arcane to the modern and clandestine*.

14 För aktuella arbeten om frimurarorden och dess organisationer av forskare vid svenska universitet, se *Mystiskt brödraskap – mäktigt nätverk* (red. Önerfors, 2006) samt *Western Esotericism and Rituals of Initiation* (red. Bogdan, 2007).

15 Just hemliga sällskap inom katolska kyrkan är en idé som framgångsrikt

KOLUMNTITEL

- har populariserats internationellt genom författaren Dan Browns bästsäljare *Angels & Demons* från 2000 (på svenska: Änglar och demoner) och efterföljaren *The Da Vinci Code* från 2006 (på svenska: *Da Vinci-koden*). Det senare verket filmatiserades också med samma titel. Också i filmen *Eyes Wide Shut* av Stanley Kubrick från 1999 och med Nicole Kidman och Tom Cruise i huvudrollerna spinner regissören på ett liknande tema, även om katolska kyrkan inte var ramverket för denna film.
- 16 <https://sv.wikipedia.org/wiki/Bilderberggruppen>
- 17 Wisselgren, 2000.
- 18 Clark, 2000.
- 19 Stenius, 1987.
- 20 Marjanen, 2013.
- 21 Jansson, 2008.
- 22 Se till exempel Östholm, 2000.
- 23 Se till exempel Kollinder, 1993; Manns, 1997; Jordansson, 1998; Wisselgren, 2000; Ullman, 2004.
- 24 Hillström, 2006, s. 241.
- 25 Jansson, 2008, s. 104.
- 26 Boken är utgiven 1882, heter *Gamla Stockholm* och är på 638 sidor. Det kapitel jag har fokuserat på är kapitel XIII: "Ordens-Sällskap och Klubbar", s. 428–465. August Strindberg påbörjade, enligt www.stockholmskallan.se, verket efter succén med romanen *Röda rummet* 1879. Han ska själv ha lagt upp planen för boken och skrev den sedan tillsammans med journalisten Claes Lundin.
- 27 Lundin & Strindberg, 1882, s. 432.
- 28 Ibid. s.????
- 29 Ibid., s. 434.
- 30 Karlsson, 2012, s. 178.
- 31 Karlsson, 2012, s. 178.
- 32 Wisselgren, 2000, s. 53.
- 33 Ibid, s. 262.
- 34 Verein für Socialpolitik, 2015.
- 35 The Fabian Society, 2015.
- 36 Lundström, 1994, s. 76–77.
- 37 Föreningen FVO, 2015.
- 38 Thörn, 1995, se även Thörn, 1997.
- 39 Sjöberg & Vammen, 1995.
- 40 Jordansson, 1998.
- 41 *Den privat-offentliga gränsen*, 1999.
- 42 Thörn, 1995, s. 137.
- 43 Ibid.
- 44 Se bidraget av Roger Qvarsell i denna volym.
- 45 Se även Karlsson, 2012.
- 46 Christiansson, 2006.
- 47 Arla Coldinu Orden, 1915, s. 3.
- 48 Lundin & Strindberg 1882, s. 455–456.
- 49 Lundström, 1994.
- 50 Nationalencyklopedin, uppslagsordet "folkrörelser".
- 51 För ingående analyser av de tidiga folkrörelsernas framväxt och deras historiska betydelse i det svenska samhället, se exempelvis grundläggande arbeten som Thörnberg, 1943; Heckscher, 1951; Lundkvist, 1977; Johansson, 1980.
- 52 Amnå, 2008, s. 132.
- 53 Lundström & Wijkström, 1997.
- 54 Hort, 2014.
- 55 Lundström & Svedberg, 1998, s.

- 117.
- 56 Rothstein, 1992.
- 57 Micheletti, 1994.
- 58 Öberg, 1994.
- 59 Två av de viktigaste fälten inom vård, skola och omsorg där aktörer ur det civila samhället under 1900-talet fortsatt kom att behålla eller till och med expandera sin andel av själva produktionen av välfärd var vården och rehabiliteringen av alkoholister och missbrukare samt folkbildningens bildningsförbund och folkhögskolor. För en intressant analys av situationen inom just alkoholstivården menar exempelvis Kerstin Stenius, 1999, att man till och med kan se detta fält som ett avvikande särfall i sammanhanget. Den offentliga produktionen tog där aldrig över på samma sätt som på många andra områden, framförallt under åren efter andra världskriget, och gränserna mellan olika typer av aktörer var fortsatt mer otydliga än på andra områden.
- 60 Lundström & Wijkström, 2012.
- 61 De främsta och mest betydande undantagen från denna utveckling var de organisationer vars verksamheter definierades som liggande utanför välfärdsstatens direkta kärnområden. Det handlar till exempel om de många tusentals aktörerna inom fritidens organisering som producerar olika former av service, exempelvis idrottsrörelsen, eller folkbildningens omfattande verksamhet. De organisationer som fortsatt engagerade sig i
- det sociala fältet fick antingen flytta sitt fokus utanför landet eller finna sig i en tydlig marginalposition.
- 62 Amnå, 2008, s. 133ff.
- 63 Hvenmark & Wijkström, 2004.
- 64 Wijkström, 2012.
- 65 Lundström & Svedberg, 1998, s. 117.
- 66 Även om folkrörelseorganisationerna successivt har förändrats så står idén om medlemskapet ofta mycket stark i folkrörelserna och fortfarande har många av dem någon variant av treplansorganisering kvar. För intressanta analyser av medlemskapets plats och betydelse i dagens folkrörelser, se till exempel Hvenmark, 2008; Einarsson, S. 2012, samt Einarsson, T. 2012 – alla tre är doktorsavhandlingar vid Handelshögskolan i Stockholm.
- 67 Vogel, Amnå, Munch & Häll, 2006, s. 54.
- 68 Wisselgren, 2000, s. 157–158.
- 69 Ahlberg, 1943, s. 251.
- 70 SRF, 2015.
- 71 Se Einarsson, 2016.
- 72 IOGT-NTO, 2009.
- 73 Wijkström, 2015.
- 74 Den stora statliga folkrörelseutredningen i tre band (SOU 1987:33–35) som producerades i mitten av 1980-talet får betecknande nog samlingstiteln *Ju mer vi är tillsammans*. Se även Hvenmark, 2009, s. 129ff.
- 75 Sandler, 1943, s. 448.
- 76 Broady, 1990, s. 304.
- 77 *Konkurrensens konsekvenser*, 2011; Lundström & Wijkström 2012; *Välfärds-tjänster i privat regi*, 2013.
- 78 Wijkström, 2011; Wijkström, 2012.
- 79 För ett urval av analyser av hur civilsamhället allt tydligare tillägnar sig näringslivets språkbruk och influeras av marknadens tankefigurer se till exempel Hansson & Wijkström, 2001; Wijkström & Lundström 2002; Johansson, 2005; von Essen & Åberg, 2009; Linde 2010; Norberg & Redelius, 2012, samt Hvenmark, 2013.
- 80 Wijkström & Lundström, 2002, s. 20.
- 81 Se även Grafström, Windell & Petrelius Karlberg, 2015 samt Petrelius Karlberg, Grafström & Windell, 2013.
- 82 Petrelius Karlberg, Grafström & Windell, 2016.
- 83 Ibid.

KOLUMNTITEL

84	Se exempelvis Wijkström 2011.	96	Svedberg, 2001.	111	Trägårdh & Vamstad, 2009.
85	Civilsamhället i samhällskontraktet, 2012a.	97	Organisationen Forum för frivilligt socialt arbete är nyligen omdöpt till Forum – idéburna organisationer med social inriktning.	112	Vamstad & von Essen, 2013.
86	<i>Politiska resurser och aktiviteter 1992–2001</i> , 2003, s. 8.	98	Harding, 2012, s. 112ff.	113	Riksdagen, 2015.
87	<i>Medborgerliga aktiviteter 2008–2009</i> , 2011, s. 26.	99	<i>Volontärbyrå. Ansökan om fortsatt ekonomiskt stöd</i> , 2006.	114	<i>Slopad skattereduktion för gåvor</i> , 2015.
88	Analysen i avsnittet bygger vidare på två texter, dels ”Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer” (Wijkström, 2015) i <i>Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar</i> , dels ”Rekonstruktionen av det frivilliga: de nya civilsamhällesmedborgarna” (Wijkström & Lundström, 2015) i <i>Med kärlek till det oordnade</i> .	100	<i>Om Center för frivilligt socialt arbete</i> , 2015.	115	Svensk Insamlingskontroll, 2015.
89	För en jämförelse se Torbjörn Einarssons analys i denna volym av det förändrade språkbruket inom Pro Patria när det gäller dess grundstadgar och ledning.	101	Svedberg, 1993b, s. 251.	116	FRII, 2015.
90	Wijkström, 2012.	102	<i>Om oss – Frivillighet Norge</i> , 2015.	117	Friberg, 2015.
91	Wijkström, 2011.	103	Se t ex <i>Frivilligcentraler i Sverige – en kartläggning</i> , 2007.	118	Charity Rating, 2015.
92	<i>Frivilligt socialt arbete</i> , 1993.	104	Riksförbundet för Sveriges Frivilligcentraler, 2015.	119	Givarguiden, 2016.
93	Svedberg, 2005.	105	Frivilligsamordnarnas Förbund, 2015.	120	Stiftelser i samverkan, 2015.
94	Lundström & Svedberg, 1998.	106	Arbetsgivaralliansen, 2015.	121	Entreprenörskapsforum, 2012, se även Braunerhjelm, 2012, samt Palmberg, 2013.
95	Boström, Forssell, Jacobsson & Tamm Hallström, 2004.	107	<i>Non-profit och välfärden</i> , 2013.	122	Entreprenörskapsforum, 2015a.
		108	Tal av statsminister Göran Persson vid Kommunalarbetareförbundets kongress, 28 maj, 2001.	123	Stockholm Philanthropy Symposium, 2015.
		109	Silfverstolpe, 2013.	124	Entreprenörskapsforum, 2015a.
		110	Lifvendahl, 2012.	125	Rankka et al, 2012; Rankka 2014; Lifvendahl, 2015.
				126	Entreprenörskapsforum, 2015b.
				127	Rankka, 2014, se även Rankka et

al, 2012.

128 Fligstein & McAdam, 2011, s. 1--26; Fligstein & MacAdam, 2012.

129 Skyddsvärnet, 2016.

130 Majblomman, 2016.

131 Wijkström, 1997, s. 642.

132 Se till exempel Einarsson, Sjöstrand & Wijkström, 2016.

133 Papakostas, 2012.

134 Wijkström & Einarsson, 2004; Einarsson & Wijkström, under utgivning.

135 Hvenmark & Einarsson, 2012.

136 Papakostas, 2012.

137 Lundström & Svedberg, 1998.

138 Detta innebär förstås inte att den klassiska folkrörelsen som modell inte samtidigt utmanas av andra sätt att organisera sig och bedriva verksamhet i civilsamhället. I många fall handlar dessa utmaningar om att man ger sig i kast med just denna typ av grundläggande maktfrågor. Det är inte ämnet för detta kapitel, men analyser av hur man organiserar sig inom djurrättsrörelsen eller inom den mer radikala feminismen hjälper oss att förstå också denna sida av

den växande mångfalden av former och metoder. Det sätt på vilket man agerar i den anti-fascistiska rörelsen eller hur man idag genomför aktiviteter som husockupationer eller vilda strejker pekar på vikten av att analysera också denna expansion av handlingsrepertoaren för att förstå det nya civila samhället.

139 Broady, 1990.

140 Hvenmark & Wijkström, 2004.

141 Amnå, 2008.

142 Vamstad & von Essen, 2013.

143 Fligstein & McAdam, 2011 s. 1--26; Fligstein & MacAdam, 2012.

144 Papakostas, 2012.

145 Just frågan om vem man står ansvarig inför som filantrop lyfter företags-ekonomen Noomi Weinryb i en aktuell avhandling från Uppsala universitet: Weinryb, 2015.

146 Amnå, 2008.

147 Amnå, 2015, s. 6-8.

FÖRFATTARPPRESENTATIONER

ERIK AMNÅ är professor i statskunskap vid Örebro universitet. Hans forskning rör demokrati, för närvarande med särskild inriktning mot ungas medborgarutveckling och det civila samhällets demokratibidrag. Han är en av olika svenska regeringar ofta anlita utredare, bland om just demokrati, imamutbildning, nyanländas samhällsorientering, folkbildning och civilsamhället.

STEFAN EINARSSON är ekon.dr vid Handelshögskolan i Stockholm och hans huvudsakliga forskningsintresse är ledning och organisering av föreningar, federationer och stiftelser. Aktuella forskningsprojekt omfattar strategisk ledning av stiftelser; strategi och organisering av producentkooperativ; huvudmannaskapet i ömsesidiga försäkringsbolag samt styrning och organisering av idrottshybridorganisationer – fallet svenska elitfotbollsklubbar.

TORBJÖRN EINARSSON är ekon.dr vid Handelshögskolan i Stockholm och verksam vid forskningsstif-

telsen SSE Institute for Research. Hans forskning handlar om historiska och pågående förändringar i civilsamhällets struktur och betydelse med ett speciellt intresse för organisering och styrning av medlemsorganisationer och individens roll i detta.

MARTIN GUSTAVSSON är docent i ekonomisk historia och verksam vid Stockholm Centre for Organizational Research (Score), Stockholms universitet, inom Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC) vid Uppsala universitet och på Stockholm Center for Civil Society Studies (SC-CSS) vid Stockholm School of Economics Institute for Research (SIR). I sin forskning intresserar han sig för samspelet mellan ekonomi, politik och kultur.

KERSTIN HOLMLUND är professor i pedagogiskt arbete vid Umeå universitet. Hennes forskning rör barns fostran och lärande i relation till utsatta föräldrars försörjningsvillkor, däribland regelverk, sociala beslut, institutionsplaceringar och skolgång

under historiska perioder. Hennes forskning rör också utvärdering och kvalitetsfrågor inom förskola och skola.

BIRGITTA JORDANSSON är fil. dr i historia och arbetar som lektor vid institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Hennes forskning rör främst genus- och jämställdhetsfrågor och hon har även genomfört en rad utvärderingar av olika jämställdhetssatsningar, främst inom akademien. Hon har vidare arbetat med metodutvecklingsarbete inom jämställdhetsområdet.

BJÖRN LINDQUIST är fil. kand. Han har bl.a. varit verksam som avdelningschef vid Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer och som generaldirektör och chef för Institutet för språk och folkminnen. Genom att ta fram en förteckning över vilka som tilldelats Kungl. Sällskapet Pro Patrias medalj För medborgerliga förtjänster har han också intresserat sig för Sällskapets historia.

MARIANNE AF MALMBORG är fil.kand. och ordförande i Kungl. Sällskapet Pro Patria. Hon har tidigare varit rikslottachef samt generalsekreterare för Cancerfonden. Hennes huvudintresse är ledarskap och ledningsfrågor i ideella organisationer.

JANI MARJANEN är fil.dr i historia och disputerad vid Helsingfors universitet. Han är specialiserad på civilsamhällets historia och begreppshistorisk teori och metod. Han är en av redaktörerna för *Contribu-*

tions to the History of Concepts. Läsåret 2014–2015 är han gästforskare vid Max Planck Institut für Bildungsforschung i Berlin.

ROGER QVARSELL är idéhistoriker och professor vid tema Kultur och samhälle inom Institutionen för studier av samhällsförändring och kultur (ISAK) vid Linköpings universitet. Arbetsuppgifterna består av handledning, undervisning, forskning och utvecklingsarbete.

FILIP WIJKSTRÖM är docent i företagsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm där han ansvarar för ett forskningscenter med fokus på civilsamhällets organisationer och deras betydelse i samhället (www.civilsociety.se) Wijkström är aktuell med antologin *Civilsamhället i samhällskontraktet* (European Civil Society Press, 2012).